

Marrëdhëniet Industriale dhe Ekonomia Qarkulluese në Europë: Studim Krahases

SindNova

Marrëdhëniet Industriale dhe Ekonomia Qarkulluese në Europë: Studim Krahasues

Projekti TURN – Raporti Final

Përpiluar nga SindNova

Projekt i zbatuar nga:

SindNova

Me mbështetjen e:

bashkëfinancuar nga Komisioni Evropian

**Co-funded by
the European Union**

dhe me pjesëmarrjen si organizata partnere:

Grafikë dhe dizajn nga Gianluca Innocenzi

Komiteti Shkencor dhe Njësia Kombëtare e Koordinimit të Kërkimit

Mariangela Zito, Tania Nardi
SindNova, Itali

Antonio Ferrer Marquez, Pablo Josè Moros Garcia
Fundacion 1º de Mayo, Spanjë

Daniel Skobla, Richard Filcak
CSPS - Centre for Social and Psychological Science, Sllovaki

Barbora Miháliková, Lucia Pavlíková
KOZ SR, Sllovaki

Elvis Ndreka
Co-PLAN Instituti për Zhvillimin e Habitatit, Shqipëri

Elamjanta Koleci
FSPISH, Shqipëri

Erencan Marti, Seda Oral
Turk Metal, Turqi

Pinar Ozcan
Ozi Plik Is, Turqi

Përmbajtja

Përmbledhje

Hyrje

1. Përmbledhje Krahasuese e Konteksteve Kombëtare
 - 1.1. Kornizat Ligjore dhe Politikat Përkatëse
 - 1.2. Nismat Publike dhe Private
 - 1.3. Dialogu Social dhe Pjesëmarrja e Sindikatave
 - 1.4. Roli i Ndërmarrjeve në Tranzicionin e Gjelbër
 - 1.5. Sfidat dhe Mundësitë në Secilin Shtet
2. Raste Studimore të Kompanive dhe Praktikave Sektoriale
 - 2.1. Itali
 - 2.2. Spanja
 - 2.3. Sllovakia
 - 2.4. Shqipëria
 - 2.5. Turqia
3. Marrëdhëniet Industriale Gjatë Procesit të Tranzicionit
 - 3.1. Roli Krahasues i Sindikatave
 - 3.2. Dialogu Shoqëror në Nivel Kompanie dhe Sektori
 - 3.3. Delegatët Mjedisorë dhe Negocimi Kolektiv
 - 3.4. Sfidat dhe Zgjidhjet në Rang Vendi
 - 3.5. Roli i Këshillave Evropianë të Punës (KEV) në Tranzicionin Rrethor
4. Përfundimet dhe Mësimet e Nxjerra

Përmbledhje

Projekti TURN – *“Trajtimi i Marrëdhënieve Industriale drejt Ekonomisë Qarkulluese në Sektorin e Metaleve, Kimikateve, Tekstileve dhe Ndërtimit”* – është një nismë evropiane e financuar në kuadër të ESF+ (SOCPL-2022-IND-REL), që ka hulumtuar se si marrëdhëniet industriale dhe dialogu social mund të mbështesin në mënyrë aktive tranzicionin drejt ekonomisë qarkulluese (EQ). I zbatuar në periudhën 2023–2025, projekti përfshiu një partneritet ndërkombëtar të sindikatave, qendrave kërkimore dhe organizatave të shoqërisë civile nga pesë vende: **Italia, Spanja, Sllovakia, Shqipëria dhe Turqia.**

Qëllimi kryesor i TURN ishte të vlerësonte dhe promovonte rolin e partnerëve socialë në menaxhimin e transformimit ekologjik të sistemeve të prodhimit, me fokus në pesë sektorë strategjikë: metalurgji, industri kimike, tekstile, energji dhe ndërtim. Këta sektorë jo vetëm që janë intensivë në përdorimin e burimeve, por përfaqësojnë gjithashtu nyje kritike në drejtim të një ekonomie evropiane të qëndrueshme dhe konkurruese.

Objektivat

TURN trajtoi pesë objektiva kryesore:

- Të analizojë sistemet kombëtare të marrëdhënieve industriale dhe përputhshmërinë e tyre me parimet e Ekonomisë Qarkulluese (EQ);
- Të vlerësojë kornizat ligjore dhe institucionale që mundësojnë ose pengojnë përfshirjen e punëtorëve në proceset e lidhura me EQ-në;

- Të identifikojë praktikat më të mira dhe njohuritë krahasuese nga vende me nivele të ndryshme të zhvillimit të EQ-së;
- Të fuqizojë sindikatat dhe përfaqësuesit e punëtorëve përmes trajnimit, dialogut dhe ndërtimit të kapaciteteve;
- Të promovojë shkëmbimin ndërkombëtar, të nxiturit e mësimin të ndërsjellë dhe rekomandime të bazuara në evidenca për politikëbërësit në nivel të BE-së dhe atë kombëtar.

Metodologjia

Projekti adoptoi një metodologji kërkimore me shumë nivele dhe pjesëmarrëse, duke kombinuar:

- Punë kërkimore mbi kornizat politike dhe praktikat e negocimit kolektiv;
- Raste studimi kombëtare dhe intervista me grupe të interesit, përfshirë partnerët socialë, përfaqësues të kompanive dhe Këshillat Evropianë të Punëtorëve (EWC);
- Pyetësorë të synuar për të matur nivelin e ndërgjegjësimit, gatishmërinë dhe nevojat;
- Dy Tryeza të Rrumbullakëta Kombëtare (në Shqipëri dhe Turqi) për nxitjen e dialogut ndërmjet vendeve;
- Një Udhëzues shumëgjuhësh me gjetjet dhe rekomandimet kryesore;
- Një Konferencë Përmbyllëse Evropiane (në Romë) për shpërndarjen e rezultateve.

Shtetet u përzgjodhën për të ofruar një panoramë të larmishme të politikave dhe kuadrit rregullator: Italia dhe Spanja paraqesin një kuadër të konsoliduar për Ekonominë Qarkulluese (EQ) dhe modele të avancuara të negocimit kolektiv; Sllovakia ndodhet në një fazë tranzicioni aktiv politikash; ndërsa Shqipëria dhe Turqia përballen me sfida strukturore dhe institucionale. Kjo përzgjedhje i mundësoi konsorciumit të identifikojë si praktikat më të mira, ashtu edhe boshllëqet sistemike, duke e bërë projektin të rëndësishëm jo vetëm për Shtetet Anëtare, por edhe për Vendet Kandidate.

Gjetjet e TURN tregojnë qartë se marrëdhëniet industriale mund dhe duhet të luajnë një rol strategjik në drejtimin e një transformimi të drejtë në aspektin social. Megjithatë, për ta realizuar këtë, aktorët duhet të jenë të pajisur me aftësi, mbështetje institucionale dhe njohje politike.

Në këtë drejtim, një theks i veçantë u vendos mbi potencialin e Këshillave Evropianë të Punëtorëve (EWC) për të vepruar si platforma ndërkombëtare për parashikim, konsultim dhe koordinim brenda ndërmarrjeve shumëkombëshe.

Projekti jo vetëm që prodhoi njohuri dhe mjete të dobishme për këtë qëllim, por gjithashtu krijoi dhe forcoi një rrjet bashkëpunimi ndërkombëtar të aktorëve të angazhuar për një ndryshim industrial më të qëndrueshëm dhe gjithëpërfshirës.

Shtetet	Itali, Spanjë, Sllovaki, Shqipëri, Turqi
Partnerët	Sindikata, Qendra Kërkimore, Organizata të Shoqërisë Civile
Sektorë Strategjikë	Inxhinieri, Kimikate, Tekstile, Energjia, Ndërtimi
Objektivat Kryesorë	Rritja e rolit të marrëdhënieve industriale në tranzicionin ekologjik drejt një ekonomie qarkulluese në sektorët që përdorin shumë burime
Objektivat Specifik	Analiza e sistemeve të marrëdhënieve industriale dhe përputhshmëria e tyre me parimet e ekonomisë qarkulluese Vlerësimi i kornizave rregullatore për përfshirjen e punonjësve Identifikimi i praktikave të mira dhe krahasimeve Fuqizimi i sindikatave dhe përfaqësuesve të punonjësve Promovimi i shkëmbimit ndërkombëtar dhe rekomandimeve të bazuara në prova për politikëbërësit
Metodologjia	Punë kërkimore mbi rregulloret dhe negocimin kolektiv Raste studimore dhe intervista me palët e interesuara (përfshirë Këshillat Evropianë të Punëtorëve - EWC) Pyetësorë për ndërgjegjësimin dhe nevojat Tryeza të rrumbullakta në Shqipëri dhe Turqi Manual sintetizues shumëgjuhësh dhe rekomandime Konferencë përfundimtare evropiane në Romë
Qasje Ndërkombëtare	Vendet e përzgjedhura për të përfaqësuar mjedise të ndryshme rregullatore: ITA/ESP = sisteme të konsoliduara të ekonomisë qarkulluese SVK = në tranzicion ALB/TUR = sfida strukturore
Tematikat në Fokus	Përfshirja e dialogut social; roli aktiv i sindikatave, punëtorëve, ndërmarrjeve shumëkombëshe dhe Këshillave Evropianë të Punëtorëve në tranzicionin drejt ekonomisë qarkulluese
Rezultatet dhe Ndikimet e Pritshme	Forcimi i aftësive dhe legjitimitetit të partnerëve socialë; ndërtimi i një komuniteti ndërkombëtar të angazhuar për transformim të qëndrueshëm

Tab.1 Tabela e Përmbledhjes

Hyrje

Tranzicioni drejt ekonomisë qarkulluese (EQ) përfaqëson një nga transformimet më thelbësore që përballet Europa bashkëkohore. Nuk bëhet thjesht fjalë për përputhje me standardet mjedisore apo inovacion teknologjik. Përkundrazi, ky është një ndryshim paradigme në mënyrën se si shoqëritë prodhojnë, punojnë, konsumojnë dhe qeverisin, një ndryshim që prek thelbin e marrëdhënieve të punës, strategjive të biznesit dhe legjitimitetin institucional.

Në thelb, ekonomia qarkulluese sfidon modelin linear dhe shfrytëzues të rritjes ekonomike që ka dominuar që nga revolucioni industrial. Kalimi nga "merr–prodho–hidh" në "redukto–përdor përsëri–rigjenero" kërkon riorganizimin e zinxhirëve të vlerave në tërësi, rishikimin e roleve brenda kompanive dhe sigurimin që tranzicioni i gjelbër të mos bëhet një burim i pabarazive të reja. Në këtë riorganizim kompleks, marrëdhëniet industriale nuk janë thjesht periferike — ato janë thelbësore.

Megjithatë, lidhja midis ekonomisë qarkulluese dhe marrëdhënieve të punës mbetet ende pak teorike dhe e pakontrolluar me rregulla të qarta. Kornizat politike të BE-së, përfshirë Marrëveshjen e Gjelbër Evropiane dhe Planin e Veprimit për Ekonominë Qarkulluese, kanë njohur gjithnjë e më shumë dimensionin e "tranzicionit të drejtë". Megjithatë, përkthimi i këtyre objektivave të përgjithshëm në praktika në nivel kompanie, korniza të negociatave kolektive dhe mekanizma pjesëmarrjeje është i pabarabartë dhe, në disa raste, plotësisht i

munguar. Shpesh herë, qëllimet mjedisore ndiqen në izolim teknik, të ndara nga realitetet e përditshme të vendeve të punës, punëtorëve dhe sindikatave.

Ky hendek është veçanërisht i dukshëm te kompanitë shumëkombëshe, ku roli i Këshillave Evropianë të Punëtorëve (EWC) mbetet ende i pazhvilluar në lidhje me trajtimin e transformimit mjedisor. Si institucione ndërkombëtare për konsultimin dhe informimin e punëtorëve, EWC-të kanë potencialin të lidhin planifikimin strategjik të qëndrueshmërisë me qeverisjen me pjesëmarrje, një dimension që është eksploruar gjatë gjithë projektit TURN.

Këtu hyjnë në lojë projekti TURN — jo thjesht si një ushtrim akademik, por si një analizë politike dhe sociale mbi mënyrën se si ambiciet e gjelbra të Europës ndërmjetësohen, kundërshtohen dhe ndërtohen së bashku përmes marrëdhënieve industriale. TURN nuk ka të bëjë vetëm me gatishmërinë për ekonominë qarkulluese. Ai fokusohet te inteligjenca institucionale. Projekti shqyrton se si sindikatat, përfaqësuesit e punëtorëve, punëdhënësit dhe aktorët e politikave mund të bashkë-dizajnojnë modele të reja të qeverisjes që janë mjedisore të qëndrueshme, shoqërisht të drejta dhe ekonomikisht rezistente.

Në mënyrë thelbësore, projekti TURN na fton të rishikojmë: (i) çfarë lloj sistemi prodhimi dëshirojmë në një Europë me emetime zero karboni? (ii) çfarë lloj marrëdhëniesh të punës janë të nevojshme për të mbështetur ekonominë qarkulluese pa sakrifikuar të drejtat dhe stabilitetin? (iii) kush merr pjesë në formësimin e rregullave të këtij tranzicioni?

Përgjigjet nuk qëndrojnë vetëm në rregullore apo stimuj tregu, por edhe në aftësinë e partnerëve socialë për të parashikuar ndryshimet, për të angazhuar bashkëpunim ndërsektorial dhe për të rinovuar misionet e tyre institucionale. Në këtë kuptim, ekonomia qarkulluese nuk është vetëm një destinacion — ajo është një udhëtim i negociuar, dhe marrëdhëniet industriale janë mjeti përmes të cilit zhvillohet kjo negociatë.

Projekti TURN përfshin pesë vende me tradita të dallueshme rregullatore, kultura të marrëdhënieve industriale dhe nivele të pjekurisë së politikave në lidhje me ekonominë qarkulluese.

Italia dhe Spanja, të dyja shtete anëtare të BE-së me histori të forta sindikale, janë ndër më të përparuarat në përfshirjen e EQ-së në strategjitë kombëtare. Italia, në veçanti, e ka pozicionuar veten si një lidere në praktikat qarkulluese si në nivel makro ashtu edhe në atë mikro, me mekanizma të fuqishëm të negociatave kolektive që përfshijnë gjithnjë e më shumë dimensione mjedisore. Përditësimet e fundit legjislative të Spanjës pasqyrojnë një angazhim kombëtar për të përafruar prioritetet e punës dhe mjedisit.

Sllovakia, ndërsa është e angazhuar në kuadrin e Marrëveshjes së Gjelbër të BE-së, paraqet një peizazh më hibrid. Përpjekjet për të institucionalizuar EQ janë të dukshme, veçanërisht përmes iniciativave publike-private, megjithatë integrimi i EQ në marrëveshjet kolektive dhe negociatat sektoriale mbetet i kufizuar. Sindikatat sapo kanë filluar ta eksplorojnë këtë terren tematik.

Shqipëria, si Vend Kandidat, përballet me sfida strukturore. Koncepti i EQ-së është ende në zhvillim e sipër në diskursin politik, me themele ligjore të fragmentuara dhe udhëzime operacionale të kufizuara. Marrëdhëniet industriale janë të pabarabarta në të gjithë sektorët, dhe roli potencial i partnerëve socialë në tranzicionin ekologjik është ende i pazhvilluar - megjithëse jo pa zona inovacioni dhe angazhimi.

Turqia shfaq një asimetri të ngjashme. Ndërsa kapaciteti industrial është i konsiderueshëm dhe shqetësimet mjedisore po fitojnë terren, kornizat kulturore dhe institucionale që mbështesin EQ - duke përfshirë pjesëmarrjen në punë - janë në fazat e para. Në këtë kontekst, projekti shërben jo vetëm si kërkim, por edhe si ndërtim kapacitetesh.

Këto ndryshime nuk përbëjnë një pengesë. Përkundrazi, ato tregojnë pasurinë dhe larmishmërinë e peizazhit socio-institucional të Evropës. Duke krahasuar rrugët e ndryshme që kanë ndjekur vendet, TURN ndihmon në identifikimin e praktikave që mund të përshtaten dhe zbatohen diku tjetër, të boshllëqeve në sisteme dhe të prioritetëve të përbashkëta. Kjo qasje ndihmon në krijimin e një kuptimi më të thelluar mbi mënyrat se si Ekonomia Qarkulluese mund të bashkë-menaxhohet nga aktorë të ndryshëm në vende me kushte të ndryshme ekonomike.

1. Përmbledhje Krahasuese e Konteksteve Kombëtare

Ekonomia Qarkulluese (EQ) është një sfidë komplekse që përfshin aspekte mjedisore, ekonomike dhe sociale – nga qëndrueshmëria e mjedisit, te konkurrueshmëria e ekonomisë dhe barazia sociale. Edhe pse Bashkimi Evropian e ka vendosur EQ-në në qendër të Marrëveshjes së Gjelbër dhe strategjisë së tij industriale, zbatimi në praktikë varet shumë nga kapacitetet që ka secili vend, mënyra si janë ndërtuar institucionet dhe përgatitja e aktorëve publikë dhe privatë. Projekti TURN, duke përfshirë pesë vende me struktura të ndryshme politike, ekonomike dhe sociale, krijon një mundësi të veçantë për të kuptuar se si po zhvillohet kalimi drejt EQ-së në vende të ndryshme dhe nën sisteme të ndryshme qeverisëse në Evropë.

Këto vende përfaqësojnë nivele të ndryshme integrimi në strukturat e Bashkimit Evropian: nga Shtetet Anëtare kryesore (si Italia dhe Spanja), te një Shtet i Ri Anëtar (Sllovakia), e deri te Vendet Kandidate (Shqipëria dhe Turqia). Secili prej tyre paraqet një stad të ndryshëm në zhvillimin e politikave, zbatimin e rregulloreve dhe angazhimin me parimet e Ekonomisë Qarkulluese. Italia dhe Spanja kanë zhvilluar një kuadër relativisht të avancuar për EQ-në, të mbështetura nga strategji kombëtare, plane sektoriale dhe një dialog social të institucionalizuar. Ndërkohë, Shqipëria dhe Turqia ndodhen në një fazë më të hershme, ku qasja ndaj EQ-së shpesh mbështetet nga partnerë ndërkombëtarë dhe financime donatorësh. Sllovakia paraqitet si një rast i

ndërmjetëm: e përkushtuar ndaj objektivave të BE-së, por ende në proces të forcimit të kapaciteteve për zbatim efektiv.

Ky kapitull synon të përshkruajë elementët kryesorë strukturor që ndikojnë në tranzicionin drejt Ekonomisë Qarkulluese (EQ) në secilin vend pjesëmarrës. Analiza fokusohet në pesë aspekte kryesore:

- Kornizat ligjore dhe politikat në fuqi;
- Iniciativat publike dhe private që mbështesin zhvillimin e EQ-së;
- Pjesëmarrja e partnerëve socialë dhe sindikatave në procesin e tranzicionit;
- Roli i ndërmarrjeve në avancimin e praktikave qarkulluese;
- Sfidat dhe mundësitë specifike që dalin nga përvoja kombëtare.

Duke ndjekur një qasje krahasuese, projekti TURN jo vetëm që evidenton trajektoret e veçanta të secilit vend, por edhe ndihmon në identifikimin e boshllëqeve të përbashkëta, zgjidhjeve që mund të përshtaten dhe zbatohen në vende të tjera, si dhe pabarazive strukturore. Këto njohuri janë të rëndësishme për hartimin e strategjive gjithëpërfshirëse, efektive dhe të transferueshme, që e vendosin dialogun dhe marrëdhëniet industriale si një forcë shtytëse – dhe jo pengesë – për zbatimin e Ekonomisë Qarkulluese në të gjithë Evropën dhe vendet fqinje.

1.1 Kornizat Ligjore dhe Politike

Një kuadër legjislativ i fortë dhe koherent është një parakusht për udhëzimin dhe përshpejtimin e tranzicionit drejt një ekonomie qarkulluese (EQ). Midis vendeve partnere të TURN, ekziston një diferencim i qartë në pjekurinë, fushëveprimin dhe zbatueshmërinë e politikave kombëtare të EQ. Ky seksion përshkruan strategjitë kryesore, ligjet dhe faktorët nxitës institucionalë që formësojnë mjediset rregullatore në Itali, Spanjë, Sllovaki, Shqipëri dhe Turqi.

Italia dhe Spanja: Integrim Rregullator i Avancuar

Italia dhe Spanja kanë demonstruar angazhim të qëndrueshëm politik ndaj tranzicionit drejt ekonomisë qarkulluese, duke u përshtatur që në fillim me Planet e Veprimit Evropiane për Ekonominë Qarkulluese (2015 dhe 2020). Të dy vendet kanë miratuar strategji kombëtare gjithëpërfshirëse dhe i kanë përkthyer ato në instrumente ligjore detyruese, shpesh të shoqëruara me udhëzime sektoriale, stimuj financiarë dhe përshtatje rajonale.

- Italia miratoi Ligjin 221/2015, një nga kornizat e para ligjore në Evropë që kodifikoi parimet e EQ-së. Kjo u pasua nga Strategjia Kombëtare për Zhvillim të Qëndrueshëm dhe integrimi i EQ-së në Planin Kombëtar të Rimëkëmbjes dhe Rezistencës (PNRR), me fonde të konsiderueshme të ndara për inovacionin e EQ-së dhe zbatimin lokal.

- Spanja miratoi Strategjinë Qarkulluese të Spanjës 2030 dhe Planin e saj të parë të Veprimit (2021–2023), së bashku me Ligjin 7/2022 për Mbetjet dhe Tokat e Kontaminuara, duke futur detyrime mbi menaxhimin e ciklit jetësor të produktit, përgjegjësinë e prodhuesit dhe sistemet e mbetjeve bashkiake. Programi PERTE CE forcon më tej kapacitetin institucional me 1.2 miliardë euro financim.

Në të dy vendet, qeveritë rajonale luajnë një rol aktiv në formësimin e politikave të EQ-së, me planifikim dhe zbatim të fortë nënkombëtar.

Sllovakia: Përshtatje e Politikave, Operacionalizim i Kufizuar

Sllovakia ka bërë përparim të rëndësishëm në përafrimin me objektivat e BE-së për EQ përmes dokumenteve si Udhërrëfyesi Sllovak për Ekonominë Qarkulluese (2020). Megjithatë, zbatimi mbetet i fragmentuar dhe i pafinancuar mirë, me koordinim të kufizuar midis ministrive, agjencive dhe qeverive lokale.

Baza ligjore ekziston, por i mungon vazhdimësia strategjike dhe ndjekja institucionale e vërejtur në Itali dhe Spanjë. Mekanizmat e monitorimit janë ende duke u zhvilluar dhe ekziston një hendek midis ambicieve kombëtare dhe rezultateve praktike, veçanërisht për ndërmarrjet e vogla dhe të mesme dhe bashkitë.

Shqipëria dhe Turqia: Korniza të Fragmentuara dhe në Zhvillim

Në Shqipëri, EQ ka hyrë në diskursin e politikave kombëtare kryesisht përmes Strategjisë Kombëtare të Menaxhimit të Mbetjeve 2020–2035, e cila thekson riciklimin, ndarjen në burim dhe zgjatjen e ciklit jetësor. Qasja legjislative është kryesisht reaktive dhe e drejtuar nga donatorët, me komponentë të EQ të integruar në politikat sektoriale (mjedisi, energjia, industria) në vend që të udhëhiqen nga një strategji e unifikuar.

Turqia ka zhvilluar instrumente më të strukturuar politikash, duke përfshirë Rregulloren Zero Mbetje (2019) dhe zbatimin e Përgjegjësisë së Zgjeruar të Prodhuesit (EPR). Prodhimi i pastër, efienca e energjisë dhe certifikimi mjedisor (standardet ISO) promovohen përmes kanaleve të ndryshme qeveritare. Megjithatë, fragmentimi midis ministrive, zbatimi jo i qëndrueshëm dhe zbatimi i dobët lokal pengojnë përvetësimin sistematik të parimeve të EQ-së.

Për ta përmbledhur, kuadri legjislativ në vendet pjesëmarrëse të projektit TURN paraqet një ndarje të qartë:

- Italia dhe Spanja: Korniza ligjore të konsoliduara, të harmonizuara me standardet e BE-së, të mbështetura nga qeverisje me shumë nivele dhe mekanizma të qëndrueshëm financimi.

- Sllovakia: Strategji të mirëformuluara, por me kufizime në zbatimin praktik dhe shtrirjen operacionale.
- Shqipëria dhe Turqia: Mjedisë rregullatore ende në zhvillim, të karakterizuara nga varësi e lartë ndaj mbështetjes së jashtme dhe institucione të dobëta apo të fragmentuara për zbatimin e EQ-së.

Ky diversitet nënvizon jo vetëm rëndësinë e miratimit të legjislacionit për Ekonominë Qarkulluese, por edhe domosdoshmërinë për ta zbatuar atë në mënyrë funksionale, të monitoruar dhe me përfshirje të gjerë sociale.

1.2. Iniciativat Publike dhe Private

Përtej legjislacionit formal, thellimi i parimeve të ekonomisë qarkulluese (EQ) mbështetet shumë në kapacitetin zbatues të institucioneve publike dhe angazhimin proaktiv të sektorit privat. Në pesë vendet e TURN, një sërë programesh, partneritetesh dhe projektsh pilot ilustrojnë se si EQ po testohet, shpërndahet dhe përshtatet me kushtet lokale - shpesh në mënyra të fragmentuara, por premtuese.

Italia dhe Spanja: Sinergjitë e Aktivizimit dhe Financimit në Shumë Nivele

Si në Itali, ashtu edhe në Spanjë, zbatimi i Ekonomisë Qarkulluese mbështetet në një kombinim të koordinimit qendror dhe iniciativave në nivel lokal e rajonal.

Autoritetet publike kanë ndërmarrë plane investimi kombëtare dhe rajonale, shpesh të financuara nga fondet e kohezionit të BE-së dhe nga programi NextGenerationEU.

- Në Itali, administratat rajonale si Emilia-Romagna dhe Lombardia kanë krijuar platforma të posaçme për Ekonominë Qarkulluese, grupe inovacioni dhe partneritete publike-private që mbështesin eko-inovacionin, prokurimin e gjelbër dhe sipërmarrjen qarkulluese. Konsorciumet bashkiake luajnë një rol kyç në menaxhimin qarkullues të mbetjeve, ku qytete si Milano dhe Bolonja shërbejnë si shembuj udhëheqës.
- Spanja ka shfrytëzuar programin PERTE CE për të financuar projekte industriale të mëdha, të fokusuar në efikasitetin e burimeve, eko-dizajnin dhe rikuperimin e materialeve. Qeveritë lokale bashkëpunojnë me qendrat kërkimore dhe aktorët privatë përmes qendrave rajonale, ndërsa iniciativat e drejtuara nga industria — si në sektorët e tekstileve dhe kimikateve — mbështeten nga stimujt publikë dhe fondet kombëtare të rimëkëmbjes.

Në të dyja vendet, edukimi në fushën e arsimit të lartë nuk drejtohet vetëm nga shteti: shoqatat e biznesit, universitetet dhe sindikatat shpesh janë bashkëkrijues të zgjidhjeve dhe programeve lokale të trajnimit.

Sllovakia: Mbështetja e Donatorëve dhe Ekosistemet në Zhvillim

Në Sllovaki, iniciativat për Ekonominë Qarkulluese shpesh nisin përmes projekteve pilot të financuara nga Bashkimi Evropian ose bashkëpunimeve dypalëshe, si ato të mbështetura nga Norway Grants dhe Horizon Europe. Një shembull i rëndësishëm është Circular Slovakia, një platformë që bashkon bizneset, shoqërinë civile dhe politikëbërësit për të ndarë njohuritë, mjetet dhe studimet e rasteve. Kjo platformë funksionon si një pikë referimi kombëtare, megjithatë ndikimi i saj mbetet i kufizuar sa i përket përhapjes gjeografike dhe sektoriale.

Autoritetet publike mbështesin projekte të veçanta — kryesisht në sektorin e ndërtimit dhe shërbimeve bashkiake — por mungon një strategji e unifikuar dhe një kuadër nxitës për zgjerimin dhe shkallëzimin e këtyre iniciativave.

Shqipëria: Praktika të Fragmentuara, Varësi Ndërkombëtare

Iniciativat e EQ në Shqipëri bazohen në projekte dhe financohen nga jashtë, zakonisht zbatohen me mbështetjen e GIZ, BERZH ose UNDP. Këto përfshijnë:

- Programe pilot për ndarjen dhe riciklimin e mbetjeve në bashki të përzgjedhura;
- Asistencë teknike për ndërmarrjet e vogla dhe të mesme të gjelbra dhe simbiozën industriale;

- Fushatat e ndërgjegjësimit për EQ që synojnë të rinjtë dhe komunitetet lokale.

Pavarësisht interesit në rritje, nuk ka koordinim sistematik midis ministrive ose midis qeverisë qendrore dhe bashkive. Kjo kufizon të nxënit institucional dhe qëndrueshmërinë e iniciativave pilot.

Turqia: Lidhshërija e Sektorit Privat, Sektorit Publik dhe Mbrojtjes

Në Turqi, EQ shpesh nxitet nga iniciativat e korporatave, veçanërisht në sektorët e tekstilit dhe automjeteve. Kompani të tilla si Sun Textile dhe Borusan zbatojnë mjete të avancuara të EQ (gjurmueshmëri, etiketa ekologjike, monitorim të burimeve), kryesisht për t'u përputhur me standardet ndërkombëtare të tregut.

Nga ana publike, fushata Zero Mbrojtje ka rritur dukshmërinë, por i mungon integrimi i thellë me politikën industriale. Qeveritë lokale eksperimentojnë me praktikën e lidhura me EQ, të tilla si qendrat e riciklimit ose sistemet inteligjente të mbledhjes, por rezultatet mbeten të paqëndrueshme. Disa universitete dhe shoqata biznesi promovojnë trajnimin dhe kërkimin e EQ, megjithatë me ndikim të kufizuar në SME-të ose strategjitë e tregut të punës.

Si përfundim, iniciativat e lidhura me EQ në të gjitha vendet e TURN zbulojnë:

- Dinamizëm të lartë territorial ku strategjitë kombëtare janë të ankoruara mirë (Itali, Spanjë);

- Varësi nga donatorët dhe vazhdimësi e kufizuar institucionale në Shqipëri dhe Sllovaki;
- Një qasje e drejtuar nga tregu, por e pakoordinuar në Turqi.

Vetë projekti TURN ka kontribuar në mbushjen e boshllëqeve institucionale dhe informative, duke vepruar si një katalizator njohurish dhe duke promovuar bashkëpunimin ndërshtetëror në ekosisteme ndryshe të fragmentuara.

1.3. Dialogu Social dhe Përfshirja e Sindikatave

Kapaciteti i sistemeve të marrëdhënieve industriale për të kontribuar në tranzicionin drejt Ekonomisë Qarkulluese (EQ) varet në masë të madhe nga fuqia institucionale, përfaqësimi dhe fleksibiliteti i tyre. Në të gjitha vendet pjesëmarrëse në projektin TURN, niveli i përfshirjes së sindikatave në proceset e EQ-së ndryshon ndjeshëm — nga një angazhim i strukturuar dhe institucionalizuar deri te një pjesëmarrje më marginale ose e fokusuar kryesisht në projekte specifike.

Spanja dhe Italia: Modele të Institucionalizuara dhe në Zhvillim

Në Spanjë, dialogu social mbi temat mjedisore dhe të lidhura me EQ është i integruar zyrtarisht brenda kornizave kombëtare dhe sektoriale. Sindikatat (CCOO, UGT) luajnë një rol aktiv në organet konsultative, negociatat kolektive dhe qeverisjen mjedisore në nivel kompanie. Përshtatja e gjerë e figurës së Delegatit

Mjedisor (DM) në marrëveshjet kolektive është një risi e dukshme, që i pozicionon sindikatat si aktorë proaktivë në tranzicionet e gjelbra.

Në Itali, megjithëse EQ është më pak e kodifikuar brenda marrëveshjeve formale, ka një integrim gjithnjë e më të madh të shqetësimeve mjedisore në Marrëveshjet e Negociatave Kolektive sektoriale dhe protokollet Ndërkonfederale. Sindikatat (CGIL, CISL, UIL) e përdorin gjithnjë e më shumë EQ si një platformë për avancimin e trajnimit të punëtorëve, prodhimin e qëndrueshëm dhe sigurinë në vendin e punës. Degët lokale të sindikatave po eksperimentojnë me negociimin e çështjeve të lidhura me EQ, të tilla si reduktimi i mbetjeve dhe transparenca e zinxhirit të furnizimit.

Sllovakia: Boshllëqe Strukturore, Ndërgjegjësim në Zhvillim

Sistemi sllovak i marrëdhënieve industriale është relativisht më i dobët, me dendësi të ulët sindikale dhe mbulim të kufizuar të negociatave kolektive. Si rezultat, EQ mbetet kryesisht jashtë dialogut formal. Megjithatë, iniciativa të tilla si Sllovakia Qarkulluese kanë filluar të përfshijnë sindikatat në fushata ndërgjegjësimi dhe konsultime me palët e interesuara, megjithëse pa fuqi negociuese formale. Potenciali për pjesëmarrje të strukturuar mbetet kryesisht i pashfrytëzuar.

Shqipëria dhe Turqia: Përfshirje e fragmentuar, interes në rritje

Në Shqipëri, sindikatat janë të fragmentuara dhe me burime të pamjaftueshme. Dialogu në lidhje me EQ është informal dhe kryesisht i nxitur nga projekte të mbështetura nga donatorët si TURN, i cili ndihmoj në fillimin e diskutimeve sindikatë-punëdhënës-qeveri mbi dimensionin mjedisor të punës. Negociatat kolektive rrallë përfshijnë klauzola mjedisore dhe nuk ka asnjë mekanizëm institucional për integrimin e qëndrueshmërisë në marrëdhëniet industriale.

Turqia paraqet një situatë të përzier: sindikatat e mëdha, (si Türk Metal dhe Öziplik-İş) kanë nisur të angazhohen me çështjet e Ekonomisë Qarkulluese, por ky angazhim shpesh kufizohet në rritjen e ndërgjegjësimit dhe organizimin e trajnimeve, më shumë sesa në një dialog të formalizuar. Çështjet mjedisore mbeten në periferi të Marrëveshjeve Kolektive sektoriale, megjithatë ekziston një potencial për inovacion përmes partneriteteve me kompani që operojnë në zinxhirët globalë të furnizimit.

Pavarësisht ndryshimeve në pjekuri dhe strukturë, shfaqen disa tendenca të përbashkëta në të gjitha vendet:

- Ku ekzistojnë kanale formale, sindikatat mund të luajnë rol kyç si nxitëse të Ekonomisë Qarkulluese, sidomos përmes përfaqësimit në vendin e punës dhe mandateve të trajnimit;

- Njohja ligjore e rolit të çështjeve mjedisore (si në rastin e Spanjës) rrit legjitimitetin dhe efektivitetin e sindikatave;
- Në vende me marrëdhënie industriale më të dobëta, projekte si TURN mund të nxisin angazhimin, por qëndrueshmëria e përfshirjes varet nga mbështetja strukturore;
- Në të gjitha vendet, ekziston nevoja për të integruar Ekonominë Qarkulluese në negociatat kolektive, jo vetëm si një çështje teknike, por si një pjesë thelbësore e axhendës së punës.

Kjo analizë krahasuese forcon idenë se tranzicionet e gjelbra kërkojnë inovacion social po aq sa edhe ndryshim teknologjik. Pa një përfshirje të organizuar dhe të strukturuar të punëtorëve dhe përfaqësuesve të tyre, ekonomia qarkulluese rrezikon të mbetet e verbër ndaj nevojave sociale — ose, më keq akoma, të çojë në regres social.

PËRMBLEDHJE KRYESORE – DIALOGU SOCIAL DHE PËRFSHIRJA E SINDIKATAVE

Dialogu social nuk është i barabartë në të gjitha vendet; Italia dhe Spanja dallojnë për modelet më të institucionalizuara dhe proaktive

Sllovakia po përjeton një fazë tranzicioni, me nisma sektoriale dhe ndërsektoriale në zhvillim

Ekziston një nevojë në rritje për integrimin e dimensioneve mjedisore në praktikë e negociatave kolektive

Shqipëria dhe Turqia përballen me kufizime strukturore, duke përfshirë përfaqësim të dobët dhe njohje të kufizuar të sindikatave në hartimin e politikave të EQ-së

Trajnimi, legjitimiteti dhe konsultimi i hershëm janë thelbësorë për të forcuar rolin e partnerëve sociale në tranzicionin drejt EQ-së

Tab. 2 Tabela e të Dhënave Kryesore

1.4. Roli i Kompanive në Tranzicionin e Gjelbër

Sektori privat luan një rol qendror në funksionalizimin e ekonomisë qarkulluese (EQ), duke përkthyer kornizat rregullatore dhe pritshmëritë shoqërore në modele biznesi, sisteme prodhimi dhe praktika të zinxhirit të furnizimit. Megjithatë, mënyra se si kompanitë angazhohen me tranzicionin e gjelbër ndryshon ndjeshëm në të gjitha vendet e TURN, varësisht nga ekspozimi ndaj tregut, presioni rregullator, qasja në financë dhe aftësitë e brendshme.

Italia dhe Spanja: Integrimi Strategjik dhe Inovacioni i Organizuar

Në Itali dhe Spanjë, ndërmarrjet e mëdha – veçanërisht në sektorët e modës, energjisë, kimikateve dhe ndërtimit – po integrojnë gjithnjë e më shumë parimet e Ekonomisë Qarkulluese (EQ) në strategjitë e tyre korporative. Këto përpjekje nxiten shpesh nga:

- Kërkesat për përputhje me direktivat e Bashkimit Evropian;
- Nevoja për t'u pozicionuar në treg si liderë të qëndrueshëm;
- Presioni i palëve të interesuara dhe përfitimet reputacionale.

Kompani si Inditex, Repsol, Mapei dhe Luxottica ilustrojnë potencialin për të kombinuar rritjen e biznesit me inovacionin qarkullues.

Në të dy vendet, ekzistenca e financimeve publike, udhëzimeve sektoriale dhe angazhimit të sindikatave krijon kushte për një dialog të strukturuar midis ndërmarrjeve dhe ekosistemeve të tyre.

Megjithatë, përfshirja e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (NVM) mbetet e kufizuar. Ndërsa disa grupe dhe partneritete brenda zinxhirëve të furnizimit po nxisin eksperimentimin me praktika të EQ-së, shumica e NVM-ve përballen me pengesa të konsiderueshme – nga mungesa e njohurive teknike dhe burimeve financiare, deri te kompleksiteti i proceseve administrative.

Slovakia: Varësia nga faktorët e jashtëm

Në Sllovaki, praktikat e lidhura me Ekonominë Qarkulluese (EQ) shfaqen kryesisht në kompani që marrin pjesë në projekte inovative të financuara nga Bashkimi Evropian ose që janë të integruara në zinxhirë shumëkombësh të vlerës. Firmat vendase rrallë ndërmarrin iniciativa për strategji të EQ-së në mënyrë të pavarur. Qasja e përgjithshme ndaj qëndrueshmërisë mbetet kryesisht reaktive dhe e përqendruar te përmbushja e detyrimeve ligjore, me investime të kufizuara dhe mungesë të një vizioni strategjik për qasjen qarkulluese. Ka pak stimuj për kompanitë që të përqafojnë EQ-në përtej menaxhimit të mbetjeve apo kursimit të energjisë.

Për më tepër, koordinimi ndërsektorial është i dobët dhe platformat për ndarjen e njohurive janë ende në faza të hershme të zhvillimit. Iniciativa si Circular Slovakia përfaqësojnë një hap të parë drejt një angazhimi më të

strukturuar të komunitetit të biznesit me parimet e Ekonomisë Qarkulluese.

Shqipëria: Praktika të Izoluara, Barriera Strukturore

Sektori privat shqiptar tregon një angazhim ende të fragmentuar ndaj Ekonomisë Qarkulluese (EQ). Disa kompani më të mëdha ose me lidhje ndërkombëtare – veçanërisht në sektorët e metaleve, energjisë dhe ndërtimit me pakicë – kanë adoptuar disa praktika bazë qarkulluese, si riciklimi, ndarja e mbetjeve apo rikuperimi i energjisë. Megjithatë, këto veprime janë kryesisht të izoluara, të mbështetura nga donatorë ose të nxitura nga motive reputacionale, më shumë sesa pjesë e strategjive të mirëfillta të integruara.

Pjesa më e madhe e ndërmarrjeve, veçanërisht ato të vogla dhe të mesme (NVM), përballen me mungesë ndërgjegjësimi, mungesë kapacitetesh dhe mungesë stimujsh për të ndërmarrë hapa drejt transformimit të EQ-së. Barrierat strukturore përfshijnë nivelin e lartë të informalitetit, aksesin e kufizuar në financa, mungesën e personelit të kualifikuar dhe mbështetjen e pamjaftueshme nga shteti.

Turqia: Presioni i Tregut Global dhe Mangësitë e Brendshme

Në Turqi, angazhimi ndaj Ekonomisë Qarkulluese (EQ) nxitet kryesisht nga integrimi i sektorëve kyç – si tekstili, automjetet dhe metalet – në tregjet globale. Kompanitë e

orientuara drejt eksportit, veçanërisht ato që furnizojnë klientë në Bashkimin Evropian, po adoptojnë certifikime, sisteme gjurmueshmërie dhe inovacione dixhitale të lidhura me parimet e EQ-së. Këto përpjekje janë kryesisht të udhëhequra nga kërkesat për përputhshmëri, me qëllim ruajtjen e konkurrueshmërisë në tregje që kanë standarde të larta për qëndrueshmërinë.

Ndërkohë që kompanitë kryesore po investojnë në raportimin e qëndrueshmërisë dhe në inovacionin e produkteve, pjesa më e gjerë e bazës industriale – veçanërisht ndërmarrjet e vogla dhe të mesme (NVM) – përballet me një boshllëk të theksuar në zbatimin e praktikave të Ekonomisë Qarkulluese. Për më tepër, ekziston një mungesë koordinimi ndërmjet iniciativave private dhe strategjive kombëtare për EQ-në, të cilat vazhdojnë të jenë të fragmentuara dhe të paqëndrueshme.

Në të gjitha vendet e projektit TURN, dalin në pah disa refleksione të tërthora:

- Lidershipi në fushën e Ekonomisë Qarkulluese është më i pranishëm te kompanitë e mëdha, veçanërisht ato të angazhuara në eksport apo të lidhura me partneritete institucionale;
- Ndërmarrjet e vogla dhe të mesme (NVM) vazhdojnë të mos mbështeten në mënyrë sistematike, duke pasur nevojë për stimuj të përshtatur, asistencë teknike dhe rrugë të thjeshtuara rregullatore;

- Shoqatat e biznesit dhe grupimet industriale po luajnë një rol gjithnjë e më të rëndësishëm në mbushjen e boshllëqeve dhe në nxitjen e inovacionit në shkallë më të gjerë;
- Në mungesë të një përputhjeje të qartë midis praktikave të ndërmarrjeve dhe politikave publike, Ekonomia Qarkulluese rrezikon të mbetet një angazhim formal apo simbolik, në vend që të shndërrohet në një transformim të vërtetë gjithëpërfshirës.

Në thelb, tranzicioni i gjelbër do të jetë i suksesshëm vetëm nëse ndërmarrjet nuk janë thjesht zbatues të praktikave të EQ-së, por bashkëkrijues të një ndryshimi gjithëpërfshirës, të matshëm dhe të harmonizuar në aspektin social.

1.5. Sfidat dhe Mundësitë në Çdo Shtet

Kalimi drejt një Ekonomie Qarkulluese (EQ) formësohet po aq nga kufizimet dhe specifikat lokale, sa edhe nga objektivat e përbashkëta globale. Analiza krahasuese e vendeve partnere në projektin TURN nxjerr në pah një sërë sfidash themelore dhe mundësish në zhvillim, të cilat ndikojnë në ritmin, përmasën dhe gjithëpërfshirjen e këtij tranzicioni.

Itali

Sfidat:

- Integrimi i temave të Ekonomisë Qarkulluese në negociatat kolektive mbetet i pabarabartë dhe i kufizuar në sektorë të veçantë.
- Ndërmarrjet e vogla dhe të mesme (NVM) hasin vështirësi të mëdha në sigurimin e financimit dhe në zbatimin e praktikave të avancuara të EQ-së.

Mundësitë:

- Qeverisje e fortë institucionale dhe territoriale.
- Grumbuj dinamikë industrialë dhe dialog sektorial mbi inovacionin e CE-së.
- Financimi publik i përafruar me strategjitë kombëtare dhe të BE-së (PNRR).
- Qeverisje institucionale dhe territoriale e fuqishme.
- Grupime industriale dinamike dhe dialog sektorial i avancuar në fushën e EQ-së.
- Financim publik i harmonizuar me strategjitë kombëtare dhe ato të Bashkimit Evropian (PNRR).
-

Spanjë

Sfidat:

- Dallime në zbatimin e EQ-së midis komuniteteve autonome.
- Nivele të ulëta të riciklimit në nivel lokal, pavarësisht legjislacionit kombëtar.

Mundësitë:

- Kornizë ligjore dhe financiare e konsoliduar.

- Roli i institucionalizuar i sindikatave në qeverisjen mjedisore.
- Lidership i biznesit në EQ, veçanërisht në sektorët e tekstileve dhe ndërtimit.

Slovakia

Sfidat:

- Dukshmëri e ulët e EQ përtej projekteve pilot.
- Koordinim i dobët institucional dhe angazhim i kufizuar sindikal.
- Iniciativa të kufizuara nga sektori privat, veçanërisht ndërmjet ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme.

Mundësitë:

- Potencial për përfshirjen e EQ-së në strategjitë e ripërtëritjes industriale.
- Financimi i BE-së si një levë për ndërtimin e kapaciteteve dhe eksperimentimin.
- Zgjarimi i rrjetit të palëve të interesuara (p.sh. platforma Circular Slovakia).
- Potenciali për integrimin e EQ në strategjitë e ripërtëritjes industriale.

Shqipëri

Sfidat:

- Mjedis ligjor dhe institucional i copëzuar.
- Varësi e lartë nga vend-depozitimet dhe infrastrukturë e pamjaftueshme për riciklim.
- Rol minimal dhe kryesisht formal i partnerëve socialë në diskutimet për EQ-në.

Mundësitë:

- Projekte pilot të drejtuara nga donatorët, që ofrojnë pika hyrëse për inovacion.
- Interes në rritje nga sektori privat në metal, energji dhe ndërtim.
- TURN si katalizator për ndërgjegjësim dhe dialog.

Turqi

Sfidat:

- Fragmentim i politikave dhe zbatim i kufizuar.
- Mungesë harmonizimi midis iniciativave publike dhe strategjive të biznesit.
- EQ mungon në shumicën e marrëveshjeve kolektive dhe forumeve të dialogut social.

Mundësitë:

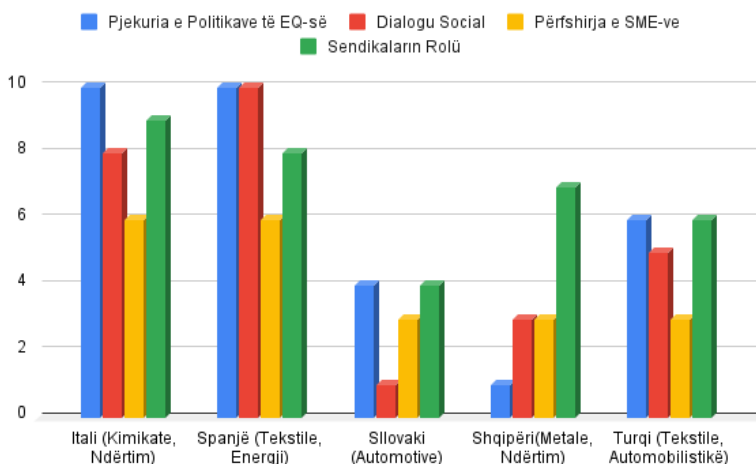
- Presion nga tregjet ndërkombëtare që nxit inovacionin në sektorët e orientuar drejt eksportit.
- Praktika më të mira korporative në sektorët e tekstilit dhe automjeteve.
- Interes në rritje i sindikatave për qëndrueshmëri dhe trajnim të punëtorëve.

Kjo perspektivë ndërvendore tregon se, megjithëse barrierat kontekstuale ndryshojnë, dalin në pah disa tema të përbashkëta:

- Nevoja për forcimin e qeverisjes dhe koherencës së politikave;
- Rëndësia e shkallëzimit të EQ-së në ndërmarrjet e vogla dhe të mesme përmes mbështetjes së synuar;

- Potenciali për institucionalizimin e dialogut social mbi tranzicionet mjedisore;
- Mundësia për të përafruar inovacionin e udhëhequr nga kompanitë me objektivat e politikave publike.

Njohja dhe trajtimi i këtyre sfidave në mënyrë të diferencuar, por të koordinuar, është thelbësor për ndërtimin e një ekonomie qarkulluese që është jo vetëm efikase, por edhe e drejtë, gjithëpërfshirëse dhe e integruar në aspektin social.

Tab. 3 Tabela e Faktorëve Kryesorë për Çdo Shtet

2. Raste Studimore të Kompanive dhe Praktikak Sektoriale

Tranzicioni drejt Ekonomisë Qarkulluese (EQ) është i lidhur ngushtë me realitetet kombëtare, të formësuar nga konfigurimet institucionale, strukturat ekonomike, kulturat e marrëdhënieve industriale dhe dinamikat specifike sektoriale. Ky kapitull ofron një analizë të thelluar të pesë vendeve pjesëmarrëse në projektin TURN — Itali, Spanjë, Sllovaki, Shqipëri dhe Turqi — duke paraqitur një pamje të kontekstualizuar mbi mënyrën se si parimet e EQ-së interpretohen, zbatohen dhe negociohen në vende të ndryshme evropiane dhe candidate.

Raportet kombëtare që mbështesin këtë kapitull janë zhvilluar nga ekspertë vendorë dhe partnerë të projektit, duke u bazuar në hulumtime, intervista me palët e interesuara, anketa dhe studime rastesh të ndërmarrjeve. Çdo seksion thekson:

- Kornizat rregullatore dhe strategjike që udhëheqin zbatimin e Ekonomisë Qarkulluese (EQ);
- Rolin e partnerëve socialë në formësimin ose reagimin ndaj tranzicionit të gjelbër;
- Angazhimin e ndërmarrjeve, publike dhe private, në zhvillimin e modeleve qarkulluese;
- Sfidat dhe magësitë kryesore, si dhe praktikat premtuese dhe qasjet e përsëritshme.

Vëmendje e veçantë i kushtohet Italisë dhe Spanjës, ku prania dhe aktiviteti i Këshillave Evropiane të Punës (KEP-EWC) janë dukshëm më të zhvilluara se në vendet e tjera të analizuar. Kjo vjen si rezultat i një kombinimi faktorësh: dendësi më e lartë e kompanive shumëkombëshe me përfaqësim të strukturuar të punonjësve; sisteme të maturuara marrëdhëniesh industriale me integrim të fortë sindikal; dhe zbatim më i avancuar i Direktivës 2009/38/KE mbi konsultimin ndërkombëtar të punonjësve. Në këto kontekste, KEP-të kanë treguar potencial – edhe pse ende të kufizuar – për të ndikuar në strategjitë e qëndrueshmërisë dhe për të marrë pjesë në qeverisjen e tranzicioneve të ekonomisë qarkulluese brenda ndërmarrjeve të mëdha. Studimet e rasteve përfshijnë edhe kuti tematike që nxjerrin në pah përfshirjen e KEP-ve në vendimmarrjen mjedisore dhe dialogun ndërkombëtar.

Ky këndvështrim krahasues i lejon TURN të shkojë përtej studimeve të rasteve të izoluara dhe të gjenerojë njohuri mbi modelet, asimetritë dhe pikat kyçe të ndikimit, të cilat mund të informojnë politikëbërjen në nivel BE-je, strategjitë kombëtare dhe veprimin ndërkombëtar të sindikatave. Struktura e kapitullit ndjek një format vend për vend (seksionet 2.1 deri në 2.5), duke ofruar një vështrim të detajuar se si tranzicionet e ekonomisë qarkulluese ndërthuren me sistemet e punës, dialogun social dhe zhvillimin sektorial në secilin kontekst kombëtar.

2.1. Italia

2.1.1.Korniza Kombëtare për Ekonominë Qarkulluese

Italia ka treguar prej kohësh një angazhim strategjik ndaj tranzicionit mjedisor dhe politikave të qëndrueshme industriale. Si një nga shtetet e para anëtare të BE-së që integroi zyrtarisht parimet e Ekonomisë Qarkulluese (EQ) në legjislacionin kombëtar, ajo ka ndërtuar gradualisht një kornizë të fortë ligjore dhe institucionale. Guri themelor i kësaj kornize është Ligji 221/2015, i cili vendosi bazën ligjore për parandalimin e mbetjeve, ripërdorimin e materialeve dhe eko-inovacionin.

Ky angazhim u forcuar me përafrimin e Italisë me Planin e Veprimit të BE-së për Ekonominë Qarkulluese (2015 dhe 2020) dhe u konkretizua përmes Strategjisë Kombëtare për Zhvillim të Qëndrueshëm (2017) dhe Planit Kombëtar të Rimëkëmbjes dhe Rezistencës (PNRR), të financuar nga NextGenerationEU, i cili siguron burime të konsiderueshme për investime në fushën e EK-së.

Në nivel rajonal, disa rajone italiane, si Emilia-Romagna, Lombardia dhe Veneto, kanë miratuar strategjitë e tyre për EQ-në dhe planet e menaxhimit të mbetjeve, duke theksuar rëndësinë e qeverisjes territoriale në arritjen e objektivave mjedisore. Italia performon relativisht mirë në treguesit kryesorë të EQ-së, duke pasur një nga normat më të larta të riciklimit në BE dhe një numër në rritje të kompanive që miratojnë modele biznesi qarkulluese..

2.1.2. Marrëdhëniet Industriale dhe Roli i Partnerëve Socialë

Sistemi italian i marrëdhënieve industriale, i bazuar në negociata të forta sektoriale dhe dialog të strukturuar midis punëdhënësve dhe sindikatave, ofron një terren të favorshëm për integrimin e temave të lidhura me Ekonominë Qarkulluese (EQ) në marrëveshjet kolektive. Sindikatat kryesore, si CGIL, CISL dhe UIL, kanë përfshirë gradualisht qëndrueshmërinë mjedisore si pjesë të platformave të tyre të negociatave.

Tranzicioni i Marrëveshjes së Gjelbër është bërë një prioritet në dialogun social, i mbështetur nga protokollet ndërkonfederale dhe marrëveshjet sektoriale që shpesh përfshijnë klauzola mbi trajnimin mjedisor, shëndetin dhe sigurinë në proceset e prodhimit të gjelbër, si dhe promovimin e qarkullueshmërisë brenda strategjive të korporatave.

Iniciativat, si në nivel kombëtar, ashtu edhe në atë territorial, tregojnë një përfshirje në rritje të federatave sindikalë në qeverisjen dhe konsultimin mjedisor, shpesh në bashkëpunim me autoritetet publike dhe shoqatat e punëdhënësve.

2.1.3. Fokusi Sektorial dhe Angazhimi i Kompanive

Projekti TURN hetoi disa kompani kryesore që operojnë në sektorë të ndryshëm që janë emblematikë të qasjes së Italisë ndaj EQ-së:

- Saviola (riciklimi i drurit) spikat për prodhimin me cikël të mbyllur dhe inovacionin në përdorimin e materialeve të rikuperuara.
- Essilor Luxottica (modë/optikë) ka integruar parimet e ekonomisë qarkulluese në projektimin dhe menaxhimin e zinxhirit të furnizimit.
- Mapei (kimikate/ndërtim) është një shembull i inovacionit në produkte ekologjike me efikasitet.
- Michelin, Marelli, Wartsila dhe Thales Alenia Space tregojnë sesi kompanitë e mëdha industriale integrojnë qarkullueshmërinë në sektorët e prodhimit dhe lëvizshmërisë me teknologji të lartë.

Këto raste nxjerrin në pah bashkëjetesën e lidershit shumëkombësh dhe inovacionit të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (SME), veçanërisht aty ku zbatohen certifikimet mjedisore, gjurmueshmëria e materialeve dhe praktikat e prokurimit të ekonomisë qarkulluese.

2.1.4. Gjetjet dhe Sfidat Kryesore

Përvoja e Italisë tregon se:

- Përshtatja e kuadrit rregullator dhe politikave me objektivat e BE-së është e avancuar.
- Marrëdhëniet industriale po mobilizohen gjithnjë e më shumë në çështjet mjedisore, megjithëse integrimi mbetet i pabarabartë ndër sektorë.
- Ndërmarrjet e vogla dhe të mesme janë më pak të përgatitura për të zbatuar Ekonominë

Qarkulluese (EQ) për shkak të burimeve të kufizuara dhe aksesit të vështirë në financim.

- Trajnimi profesional, veçanërisht në fushat e EQ-së dhe dixhitalizimit, është prioritet për të siguruar pjesëmarrjen aktive të punëtorëve dhe përmirësimin e aftësive gjatë tranzicioneve të gjelbra.

Konteksti italian tregon se një qasje shumë-aktorëshe, e bazuar në nivel rajonal dhe e mbështetur nga bashkëpunimi i ngushtë midis sektorit publik, privat dhe shoqërisë civile, është çelësi për përshejtimin e qarkullueshmërisë, duke ruajtur njëkohësisht kohezionin social.

2.2. Spanja

2.2.1.Korniza Kombëtare për Ekonominë Qarkulluese

Spanja ka bërë përparim të konsiderueshëm në krijimin e një kuadri gjithëpërfshirës politik dhe rregullator për ekonominë qarkulluese. Duke u bazuar në direktivat e BE-së dhe Paktin e Gjelbër Evropian, në vitin 2020 Spanja lançoi Strategjinë e Saj për Ekonominë Qarkulluese 2030, e ndjekur nga Plani i Parë i Veprimit për Ekonominë Qarkulluese (2021–2023). Këto korniza përcaktojnë objektiva të matshëm për reduktimin e përdorimit të materialeve, riciklimin, parandalimin e mbetjeve dhe uljen e emetimeve të gazrave serrë.

Gjithashtu, Spanja miratoi Ligjin 7/2022 mbi mbetjet dhe tokat e kontaminuara, i cili krijon bazën ligjore për

zbatimin e ekonomisë qarkulluese, me fokus në reduktimin e prodhimit të mbetjeve dhe përmirësimin e sistemeve të riciklimit. Për më tepër, Programi PERTE për Ekonominë Qarkulluese — një komponent strategjik i Planit Spanjoll të Rimëkëmbjes — mobilizon mbi 1.2 miliardë euro fonde publike për të mbështetur inovacionin në sektorët kryesorë, duke përfshirë tekstilet, plastikën dhe pajisjet e energjisë së rinovueshme.

Struktura administrative e decentralizuar e Spanjës bën që zbatimi i ekonomisë qarkulluese të zhvillohet kryesisht në nivel rajonal. Që në vitin 2023, njëmbëdhjetë nga shtatëmbëdhjetë komunitetet autonome kishin miratuar strategji ose ligje specifike për ekonominë qarkulluese. Ndërsa ky diversitet lejon përshtatje lokale, ai nxjerr në pah edhe boshllëqe në koordinim, qëndrueshmëri dhe zbatim në gjithë territorin.

2.2.2.Marrëdhëniet Industriale dhe Roli i Partnerëve Socialë

Spanja përfiton nga një sistem i strukturuar i marrëdhënieve industriale, i bazuar në përfaqësim të dyfishtë: seksionet sindikale dhe këshillat e zgjedhura të punës. Konfederatat kryesore, CCOO dhe UGT, janë shumë aktive në çështjet mjedisore dhe ekonominë qarkulluese.

Në nivel institucional, sindikatat marrin pjesë në platformat e dialogut social përmes Këshillit Ekonomik dhe Social, si dhe organeve të ndryshme sektoriale dhe territoriale. Qëndrueshmëria mjedisore po përfshihet

gjithnjë e më shumë në negociatat kolektive, sidomos në kompanitë e mëdha, përmes Delegatëve Mjedisorë (ED-DM) të njohur në marrëveshjet sektoriale, si në sektorët e kimikateve dhe çimentos.

Neni 64 i Statutit Spanjoll të Punëtorëve i jep zyrtarisht përfaqësuesve të punëtorëve të drejtën për të marrë dhe diskutuar informacion mjedisor. Edhe pse kjo dispozitë ligjore nuk funksionon gjithmonë në mënyrë optimale, ajo krijon një bazë të fortë për përfshirjen aktive të sindikatave në tranzicionet drejt ekonomisë qarakulluese.

Organizatrat sindikale, veçanërisht CCOO përmes fondacionit të saj teknik ISTAS-F1M, kanë zhvilluar programe trajnimi, protokolle për negociatat dhe mjete praktike për integrimin e klauzolave mjedisore në marrëveshjet kolektive. Spanja konsiderohet lidere në njohjen e rolit të Delegatit Mjedisor brenda strukturave formale të ndërmarrjeve.

2.2.3. Fokusi Sektorial dhe Angazhimi i Kompanive

Studimet e rasteve të bizneseve në Spanjë tregojnë një angazhim të fortë ndaj ekonomisë qarakulluese (EQ), veçanërisht midis korporatave të mëdha në sektorët me ndikim të lartë mjedisor:

- **Inditex (tekstile):** Ka krijuar një qendër inovacioni qarakulluese dhe ka bërë eko-dizajnin të detyrueshëm për të gjithë projektuesit, ndërsa

ruan një dialog të strukturuar me sindikatat përmes 14 Komisioneve të Përbashkëta Mjedisore.

- **Navantia (ndërtim anijesh):** Si kompani publike, zbaton një strategji "zero mbetje", matje të emetimeve deri në fushën 3 dhe ka një strukturë të përbashkët të qeverisjes së qëndrueshme që përfshin edhe sindikatat.
- **Holcim (ndërtim):** Pionier në kapjen dhe ripërdorimin e CO₂, bashkë-përpunimin e mbetjeve dhe pjesëmarrjen në projekte të BE-së mbi materialet e qëndrueshme.
- **Repsol, Seat, Velcro, Siegfried:** Kanë ndërmarrë hapa drejt inovacionit të lidhur me EQ, me nivele të ndryshme të përfshirjes sindikale.

Rastet sektoriale tregojnë se përpjekjet për EQ janë më të përparuara në kompani të mëdha me strategji të qarta të qëndrueshmërisë dhe nën ndikimin e rregulloreve, reputacionit në treg apo presionit nga zinxhirët globalë të furnizimit. Ndërkohë, pjesëmarrja e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (NVM) mbetet e kufizuar, shpesh për shkak të kompleksitetit administrativ dhe mungesës së burimeve financiare.

2.2.4. Gjetjet dhe Sfidat Kryesore

Spanja paraqet një kuadër të avancuar dhe dinamik për ekonominë qarkulluese (EQ), i mbështetur nga:

- Legjislacioni dhe instrumentet ambicioze kombëtare të financimit (p.sh. PERTE CE);
- Përfshirja aktive e sindikatave, veçanërisht në ndërmarrjet e mëdha;
- Mekanizma të konsoliduar për pjesëmarrjen mjedisore, si roli i Delegatit Mjedisor.
- Megjithatë, vazhdojnë disa sfida:
- Shkallë e ulët riciklimi bashkiak (38.6%) dhe varësi e lartë nga vend-depozitimët;
- Fragmentim mes niveleve kombëtare dhe rajonale të qeverisjes;
- Zbatim i pabarabartë i praktikave të EQ-së në NVM dhe në sektorë të ndryshëm;
- Nevojë për koordinim dhe zbatim më të fortë të objektivave të EQ-së.

Rasti spanjoll tregon se mekanizmat e fortë institucionalë dhe angazhimi sindikal mund të mbështesin tranzicionin — por suksesi varet nga koherenca ndërmjet politikës, praktikës dhe pjesëmarrjes në të gjitha nivelet.

Përmbledhje e Rolit të Këshillave Evropiane të Punës (EWC-KEP) në Kompanitë e Analizuara

Brenda projektit TURN, analiza e studimeve të rasteve të kompanive evidentoi ekzistencën dhe funksionimin e Këshillave Evropianë të Punës (KEP) në disa nga ndërmarrjet e përfshira.

Veçanërisht në Itali dhe Spanjë, prania e KEP-ve aktive rezultoi të jetë një faktor i rëndësishëm për të kuptuar se si mekanizmat e qeverisjes po mbështesin tranzicionin drejt ekonomisë qarkulluese. Tabela më poshtë përmbledh, për secilën kompani me një KEP funksional, rolet kryesore që ka luajtur ky organ në formësimin e politikave mjedisore dhe nxitjen e pjesëmarrjes sindikale.

Shteti	Kompania	Statusi i KEP-EWC	Roli i Këshillit Evropian të Punës (EWC)
Itali	Essilor Luxottica	Aktiv	Këshilli Evropian i Punës (KEP-EWC) shërben si një forum ndërshtetëror për informacion dhe konsultim në të gjitha vendet evropiane ku operon kompania. Në kontekstin e projektit TURN, përfaqësuesit sindikalë kanë theksuar potencialin e KEP-së për të mbështetur strategjinë mjedisore të ndërmarrjes, veçanërisht përmes programit 'Eyes Circularity'. Edhe pse aktualisht nuk është përfshirë në mënyrë sistematike në qeverisjen e strategjisë së EQ, roli i tij perceptohet si në zhvillim.
	Michelin	Aktiv	Këshilli Evropian i Punës (EWC) është një komponent thelbësor i qeverisjes së qëndrueshme të Grupit, i mbështetur nga një Marrëveshje Kornizë Globale. Aktivitetet e Këshillit, të koordinuara me sindikatat kombëtare, lehtësojnë dialogun mbi politikat

			mjedisore dhe iniciativat e EQ, ndërkohë që promovojnë gjithashtu trajnimin dhe pjesëmarrjen e strukturuar sindikale.
Spanjë	Inditex	Aktiv	KEP (EWC) është plotësisht funksional dhe mbështetet nga një rrjet i Komisioneve Vendore Mjedisore. Ai luan një rol kyç në koordinimin e veprimeve në të gjitha vendet evropiane, duke promovuar eko-dizajnin dhe duke mbështetur negocimin e skemave të stimujve të lidhura me performancën mjedisore.
Spanjë	Holcim España	Aktiv	KEP (EWC), në sinergji me komitetet e shëndetit dhe sigurisë në vendin e punës, kontribuon në monitorimin dhe dialogun mjedisor. Delegatët e sindikatave spanjolle theksuan vlerën e tij si një platformë për ndarjen e praktikave më të mira në prodhimin e EQ të çimentos, veçanërisht në projektet e rikuperimit të CO ₂ dhe ripërdorimit të mbetjeve.

Tab. 4 Tabela e Rolit të KEP (EWC)

2.3. Sllovakia

2.3.1.Korniza Kombëtare për Ekonominë Qarkulluese

Sllovakia është përshtatur në mënyrë progresive me objektivat mjedisore të Bashkimit Evropian, duke përfshirë kalimin drejt një ekonomie qarkulluese. Në vitet e fundit, ajo ka ndërmarrë hapa të rëndësishëm për të integruar EQ-në në strategjitë e saj kombëtare. Udhërrëfyesi Sllovak për Ekonominë Qarkulluese (2020) ofron një bazë për planifikimin e politikave, duke identifikuar sektorët, instrumentet dhe objektivat kryesorë në përputhje me Marrëveshjen e Gjelbër të BE-së dhe Planin e Veprimit të EQ-së 2020.

Megjithatë, zbatimi i parimeve të EQ-së në Sllovaki mbetet në një fazë të hershme dhe eksperimentale, veçanërisht kur krahasohet me ekonomitë më të maturuara. Vendi ende përballet me sfida në aspektin e ndërgjegjësimit publik, koordinimit institucional dhe angazhimit ndërsektorial. Politikat e menaxhimit të mbetjeve, për shembull, janë relativisht të përparuara, por integrimi më i gjerë i EQ-së në zinxhirët e prodhimit dhe furnizimit nuk është ende i përhapur.

Disa iniciativa, të tilla si Platforma Qarkulluese e Sllovakisë (Circular Slovakia Platform), një partneritet publik-privat, po ndihmojnë në tejkalimin e hendekut midis politikave dhe praktikës, duke bashkuar bizneset, OJQ-të, bashkitë dhe aktorët akademikë për të zhvilluar dhe promovuar zgjidhje të qëndrueshme.

2.3.2. Marrëdhëniet Industriale dhe Roli i Partnerëve Socialë

Mjedisi i marrëdhënieve industriale në Sllovaki mbetet i ndikuar nga trashëgimia post-socialiste, me një dialog social më të centralizuar dhe më pak të institucionalizuar krahasuar me vendet e Evropës Perëndimore. Dendësia e sindikatave ka rënë gjatë dekadave të fundit dhe mbulimi i negociatave kolektive mbetet i kufizuar. Megjithatë, Konfederata e Sindikatave (KOZ SR) po angazhohet gradualisht me çështjet e qëndrueshmërisë dhe mjedisit, ndonëse temat specifike të ekonomisë qarkulluese janë ende në zhvillim në agjendat sindikale.

Ka pak raste të integritimit formal të ekonomisë qarkulluese në marrëveshjet kolektive ose në procedurat e konsultimit në vendin e punës. Mungesa e trajnimit teknik dhe e ndërgjegjësimit – si tek punëdhënësit ashtu edhe përfaqësuesit e punëtorëve – kufizon mundësinë për një pjesëmarrje të strukturuar. Përfshirja e partnerëve socialë në planifikimin kombëtar mbi ekonominë qarkulluese po rritet, por mbetet e paqëndrueshme. Ekonomia qarkulluese trajtohet ende më shumë si një temë teknike ose mjedisore sesa si një prioritet i lidhur me punën dhe drejtësinë sociale.

2.3.3. Fokusi Sektorial dhe Angazhimi i Kompanive

Disa kompani Sllovake kanë filluar të eksplorojnë praktikat e ekonomisë qarkulluese (CE), kryesisht nën ndikimin e zinxhirëve shumëkombësh të furnizimit ose projekteve inovative të financuara nga BE-ja. Sektorët kimik dhe automobilistik po eksperimentojnë në faza të

hershme me eko-dizajnin, zëvendësimin e materialeve dhe eficienten energjetike. Megjithatë, shumicës së ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme u mungojnë ndërgjegjësimi, kapacitetet dhe stimujt për të adoptuar parimet e EQ-së. Edhe pse ekziston financim publik, ai shpesh perceptohet si i ndërlikuar për t'u përfituar. Mungesa e detyrimeve ligjore në nivel kompanie ul presionin për të vepruar përtej përputhshmërisë formale. Shembujt pozitivë mbeten të izoluar, ndonëse platforma si Circular Slovakia po nxisin shkëmbimin e njohurive dhe promovojnë iniciativa pilot në fusha si prokurimi publik, ndërtimi dhe paketimi.

2.3.4. Gjetjet dhe Sfidat Kryesore

Përvoja slloake zbulon një realitet të EQ-së që karakterizohet nga ritme të pabarabarta dhe kufizime strukturore, por edhe nga mundësi të rëndësishme:

- Ekziston një përputhje me politikat e BE-së, por zbatimi mbetet i fragmentuar dhe i ngadalshëm;
- Dialogu social për EQ është i dobët për shkak të kapaciteteve të ulëta të sindikatave, mungesës së mekanizmave formalë dhe mungesës së stimujve institucionalë;
- Angazhimi i kompanive varet kryesisht nga presioni i jashtëm (sidomos në nivel BE-je) ose nga financimet me bazë projektsh;
- Ka një nevojë të qartë për ndërtimin e kapaciteteve, veçanërisht për partnerët socialë dhe autoritetet vendore.

Pavarësisht sfidave, rasti sllovak nënvizon rolin e rëndësishëm të platformave bashkëpunuese, si "Circular Slovakia", në mobilizimin e aktorëve dhe nxitjen e eksperimentimit. Me mbështetje të qëndrueshme dhe përfshirje më të gjerë të partnerëve socialë, Sllovakia ka potencialin të kalojë nga një qasje periferike në një integrim të qëndrueshëm të edukimit të shpejtë në kuadrin e saj të ekonomisë qarkulluese.

Përmbledhje e Rolit të Këshillave Evropiane të Punës (KEP-EWC) në Kompanitë e Analizuara - U.S. Steel Košice

Roli i KEP (EWC)

Këshilli Evropian i Punës (KEV): Aktiv (Pjesëmarrje Indirekte)

U.S. Steel Košice, pjesë e grupit shumëkombësh U.S. Steel Europe, është e lidhur me një Këshill Evropian të Punës (KEP) funksional. Përfaqësuesit e sindikatave sllovake vënë në dukje se, megjithëse pjesëmarrja nuk është gjithmonë direkte, KEP-ja luan një rol të rëndësishëm në sigurimin e aksesit në informacionin ndërkombëtar dhe në lehtësimin e dialogut ndërkufitar mbi ristrukturimin dhe qëndrueshmërinë korporative. Në kuadër të projektit TURN, prania e këtij Këshilli u vlerësua si një kanal strategjik për parashikimin e ndryshimeve mjedisore dhe organizative, megjithëse ndikimi i tij në vendimet konkrete për ekonominë qarkulluese mbetet ende i kufizuar.

2.4. Shqipëria

2.4.1.Korniza Kombëtare për Ekonominë Qarkulluese

Shqipëria ka nisur tranzicionin drejt ekonomisë qarkulluese (CE) me fokus kryesor në menaxhimin e mbetjeve, të mbështetur nga Strategjia Kombëtare e Menaxhimit të Mbetjeve 2020–2035. Kjo strategji synon të kalojë nga modeli linear në një qasje të bazuar në ndarjen e mbetjeve, zgjatjen e ciklit jetësor të produkteve dhe rritjen e normave të riciklimit.

Megjithatë, zbatimi mbetet i dobët. Që nga viti 2022, vetëm 18% e mbetjeve shtëpiake riciklohen, ndërsa mbi 80% përfundojnë në vend-depozitime, shpesh të paligjshme ose me standarde të ulëta. Shqipëria përballet me sfida themelore si infrastruktura e kufizuar, kapacitet i pamjaftueshëm institucional dhe zbatim i dobët i ligjeve mjedisore.

Edhe pse Shqipëria nuk është anëtare e BE-së, orientimi politik i saj ndikohet fort nga procesi i anëtarësimit dhe përafrimi me Axhendën e Gjelbër të BE-së për Ballkanin Perëndimor. Disa donatorë ndërkombëtarë, si GIZ dhe BERZH, mbështesin iniciativat për ekonominë qarkulluese përmes asistencës teknike dhe programeve financiare.

2.4.2. Marrëdhëniet Industriale dhe Roli i Partnerëve Socialë

Sistemi i marrëdhënieve industriale në Shqipëri është ende në zhvillim dhe karakterizohet nga një përfaqësim i

ulët sindikal, mbulim i kufizuar i marrëveshjeve kolektive dhe një nivel i dobët institucionalizimi të dialogut social. Megjithatë, po bëhen përpjekje për të rritur përfshirjen e partnerëve socialë në proceset e tranzicionit drejt qëndrueshmërisë.

Federata e Sindikatave të Punonjësve të Industrisë së Shqipërisë, partnere në projektin TURN, ka nisur të integrojë ekonominë qarkulluese në aktivitetet e saj të trajnimit dhe ndërgjegjësimit. Edhe pse vetëdijesimi midis punëtorëve dhe përfaqësuesve sindikalë është ende në rritje, sesionet e ndërtimit të kapaciteteve dhe takimet me palët e interesuara po kontribuojnë në kapërcimin e boshllëqeve në njohuri.

Këshilli Kombëtar i Punës (KKP) funksionon si një organ trepalësh konsultativ, por deri më tani nuk ka zhvilluar një qasje të veçantë për çështjet mjedisore. Gjithashtu, klauzolat mjedisore janë të rralla në marrëveshjet kolektive, dhe temat që lidhen me ekonominë qarkulluese mbeten kryesisht jashtë tryezave të negociatave kryesore.

2.4.3. Fokusi Sektorial dhe Angazhimi i Kompanive

Raporti Shqiptar evidenton disa kompani që po eksperimentojnë me parimet e ekonomisë qarkulluese, kryesisht në sektorët e përpunimit të metaleve, energjisë dhe tekstilit. Këto përfshijnë:

- Kurum International (industria e metaleve): e angazhuar në riciklimin e çelikut përmes përdorimit të skrapit dhe praktikave për efikasitetin e energjetisë.

- Fabrika e Energjisë: promovon burime alternative të energjisë dhe ka eksploruar mundësitë e simbiozës industriale.
- Megatek (shitje me pakicë-ndërtim): fokusohet në logjistikën qarkulluese dhe ka implementuar sisteme selektive të mbledhjes së mbetjeve.

Megjithatë, shumicës së ndërmarrjeve, sidomos ato të vogla dhe të mesme, ju mungojnë kapacitet teknik dhe financiarë për të zbatuar iniciativa të qëndrueshme të EQ-së. Mungesa e stimuljeve fiskalë, mekanizmave për prokurim e gjelbër publik dhe presionit rregullator ndikon në nivelin e ulët të miratimit të praktikave të ekonomisë qarkulluese.

Gjithashtu, ka një lidhje të kufizuar midis strategjive të biznesit dhe përfshirjes së punonjësve, gjë që vështirëson realizimin e një tranzicioni të drejtë, si në aspektin ekonomik, ashtu edhe në atë social.

2.4.4 Gjetjet dhe Sfidat Kryesore

Shqipëria paraqet profilin e një vendi që ndodhet në fazat e hershme të tranzicionit drejt ekonomisë qarkulluese (CE), e karakterizuar nga:

- Mbështetje e fortë nga donatorët dhe përputhje me objektivat e Bashkimit Evropian;
- Mungesa të theksuara në infrastrukturë, zbatim të ligjit dhe kapacitete institucionale;
- Përfshirje ende e dobët, megjithëse në zhvillim, e partnerëve socialë;

- Praktika të izoluara në nivel kompanie pa mbështetje të vazhueshme.

Megjithatë, projekti TURN ka ndihmuar në nxitjen e dialogut dhe ndërgjegjësimit midis aktorëve të ndryshëm, përfshirë sindikatat, punëdhënësit dhe institucionet e politikëbërjes. Trajektorja e mëtejshme e Shqipërisë do të varet nga aftësia e saj për të integruar ekonominë qarkulluese në strategjitë më të gjera të zhvillimit, për të forcuar mekanizmat e qeverisjes dhe për të përfshirë zërin e punëtorëve në procesin e tranzicionit ekologjik.

2.5. Turqia

2.5.1 Korniza Kombëtare për Ekonominë Qarkulluese

Turqia ka integruar gjithnjë e më shumë konceptet e qëndrueshmërisë dhe ekonomisë qarkulluese (EQ) në agjendën e saj të zhvillimit kombëtar. Edhe pse nuk është shtet anëtar i Bashkimit Evropian, Turqia ka miratuar një sërë instrumentesh legjislativë dhe politike që janë në përputhje me standardet e BE-së dhe kornizat ndërkombëtare të qëndrueshmërisë.

Ndër politikat kryesore kombëtare përfshihen:

- Rregullorja “Zero Mbetje” (2019), një iniciativë madhore që promovon reduktimin e mbetjeve, riciklimin dhe përdorimin e qëndrueshëm të burimeve në të gjithë sektorët;
- Sistemi i Përgjegjësisë së Zgjeruar të Prodhuesit (EPR), i cili inkurajon prodhuesit të marrin

përgjegjësi për menaxhimin e produkteve në fund të ciklit të tyre jetësor;

- Strategjitë kombëtare për efikasitetin e energjisë, prodhimin e pastër dhe eko-dizajnin, të mbështetura nga udhëzime të ndryshme ministrore;
- Standardet mjedisore si ISO 14001 dhe ISO 14064, të cilat janë miratuar gjerësisht nga industrinë kryesore në Turqi.

Megjithatë koncepti i ekonomisë qarkulluese (CE) po fiton gjithnjë e më shumë vëmendje, ai mbetet ende i fragmentuar brenda rregulloreve sektoriale, ndërsa mekanizmat e zbatimit shpesh janë të paqëndrueshëm. Koordinimi ndërmjet ministrave, autoriteteve vendore dhe sektorit privat është ende në proces zhvillimi, dhe ekonomia qarkulluese shpesh perceptohet më tepër si çështje e menaxhimit të mbetjeve, sesa si një model gjithëpërfshirës ekonomik.

2.5.2. Marrëdhëniet Industriale dhe Roli i Partnerëve Socialë

Sistemi turk i marrëdhënieve industriale është strukturalisht i centralizuar, me sindikatat që luajnë një rol të rëndësishëm në negociatat sektoriale, veçanërisht në sektorët tradicionalë si industria e metaleve dhe ajo tekstile. Megjithatë, çështjet mjedisore janë integruar vetëm në mënyrë të kufizuar në axhendat e negociatave kolektive. Partnerët e projektit TURN – Öziplik-İş (në sektorin e tekstilit) dhe Türk Metal (në industrinë e

metaleve) – kanë ndërmarrë hapa domethënës për të rritur ndërgjegjësimin dhe për të promovuar ekonominë qarkulluese (EQ). Këto sindikata po eksplorojnë mënyrat se si ekonomia qarkulluese mund të lidhet me punën e denjë, shëndetin dhe sigurinë në vendin e punës, si dhe me qëndrueshmërinë e zinxhirit të furnizimit. Megjithatë, dialogu mbi çështjet mjedisore mbetet kryesisht vullnetar dhe i lidhur me projekte të veçanta, në vend që të jetë i institucionalizuar në kuadër të marrëdhënieve industriale.

Ekziston një mundësi reale për të zhvilluar rolin e delegatëve mjedisorë, duke u frymëzuar nga modelet e zbatuara në Spanjë dhe Itali, si dhe për të përfshirë klauzola mjedisore në marrëveshjet kolektive të bashkëpunimit. Partnerët socialë kanë filluar gjithashtu të adresojnë ekonominë qarkulluese në kuadër të iniciativave për trajnim dhe tranzicion dixhital.

2.5.3. Fokusi Sektorial dhe Angazhimi i Kompanive

Raporti turk përqendrohet në praktikat e mira të zbatuara në sektorët e tekstitit dhe metalit – dy shtylla kryesore të ekonomisë industriale të vendit:

- Në sektorin e tekstitit, kompani si Sun Textile dhe të tjera kanë zbatuar etiketimin ekologjik, sisteme të gjurmueshmërisë dhe mjete digjitale si kontrolli i cilësisë i asistuar nga intelijenca artificiale, si dhe biblioteka digjitale të pëlhurave. Këto iniciativa janë në përputhje me pritshmëritë e

tregut të Bashkimit Evropian dhe kërkesat ndërkombëtare të blerësve.

- Në industrinë e metaleve, kompani si Supsan, Borusan dhe Mercedes-Benz Turkey kanë ndërmarrë masa për përmirësimin e efikasitetit të burimeve, gjurmimit të emetimeve dhe logjistikën qarkulluese, të nxitura shpesh nga detyrimet globale të zinxhirit të vlerës dhe kërkesat për certifikime ndërkombëtare.
- Në përgjithësi, ndërmarrjet e mëdha dhe filialet e kompanive shumëkombëshe janë më të avancuara në miratimin e praktikave të ekonomisë qarkulluese (EQ). Ndërmarrjet e vogla dhe të mesme (NVM-të) përballen shpesh me mungesë të aksesit në financime, ndërgjegjësim të kufizuar dhe mungesë të ekspertizës teknike.
- Raporti gjithashtu nënvizon rëndësinë e iniciativave të bazuara në komunitet, programeve të përgjegjësisë sociale të korporatave (CSR), si dhe përpjekjeve për të integruar ekonominë qarkulluese me indikatorët e përfshirjes sociale dhe kënaqësisë së punonjësve.

2.5.4. Gjetjet dhe Sfidat Kryesore

Tranzicioni i Turqisë drejt ekonomisë qarkulluese (EQ) pasqyron një model hibrid, me angazhime të qarta në nivel politik, por me një zbatim të pabarabartë në praktikë:

- Korniza rregullatore është në zhvillim, por koordinimi ndërinstitutional dhe kapacitetet për zbatim mbeten të dobëta;
- Partnerët socialë shfaqin një interes në rritje, por mungon ende një integrim sistematik i ekonomisë qarkulluese në negociatat kolektive dhe marrëdhëniet e punës;
- Ndërmarrjet e mëdha janë në linjë me tendencat globale të EQ-së, ndërsa përfshirja e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (NVM-ve) dhe koherenca përgjatë zinxhirit të furnizimit mbeten të kufizuara;
- Sindikatat kanë potencialin për t'u shndërruar në aktorë kyç në promovimin e ekonomisë qarkulluese, për sa kohë që ato fuqizohen përmes trajnimit, mbështetjes ligjore dhe partneriteteve strategjike.

Rasti i Turqisë ilustron si potencialin, ashtu edhe brishtësinë e një agjende të ekonomisë qarkulluese që varet në mënyrë të konsiderueshme nga stimujt e tregut dhe presioni i jashtëm. Ai nënvizon domosdoshmërinë për të përfshirë ekonominë qarkulluese në mënyrë të qëndrueshme brenda strukturave kombëtare të dialogut social.

Përmbledhje e Rolit të Këshillave Evropiane të Punës (EWC) në Kompanitë e Analizuara – Nuk janë Identifikuar Struktura të EWC-së

Shqipëria – Këshilli Evropian i Punës (EWC): Nuk është prezent

Asnjë nga kompanitë apo strukturat sindikale të analizuar në kontekstin shqiptar nuk është aktualisht e lidhur me një Këshill Evropian të Punës (EWC). Kjo mungesë reflekton pranimin e kufizuar të ndërmarrjeve shumëkombëshe me seli në Bashkimin Evropian dhe fazën e hershme të zhvillimit të marrëdhënieve industriale në vend. Ndërsa Shqipëria vazhdon përparimin në rrugën e saj drejt anëtarësimit në BE, zhvillimi i mekanizmave të dialogut social ndërkufitar, përfshirë edhe Këshillat Evropiane të Punës, do të bëhet gjithnjë e më i rëndësishëm për mbështetjen e tranzicioneve të drejta dhe gjithëpërfshirëse drejt ekonomisë qarkulluese.

Turqia – Këshilli Evropian i Punës (EWC): Nuk është prezent

Pavarësisht pjesëmarrjes së ndërmarrjeve të mëdha dhe të orientuara drejt eksportit, si Mercedes-Benz dhe Borusan, në studimet e rasteve në Turqi, nuk u identifikuan Këshilla Evropiane të Punës (EWC) funksionale. Kjo tregon një shkëputje aktuale midis marrëdhënieve industriale turke dhe strukturave të dialogut në nivel të Bashkimit Evropian, veçanërisht për shkak të mungesës së pjesëmarrjes së formalizuar në kornizat e Këshillave Evropiane të Punës. Forcimi i lidhjeve institucionale midis sindikatave turke dhe homologëve të tyre evropianë mund të kontribuojë në një harmonizim më të thellë të strategjive të ekonomisë

qarkulluese dhe në përmirësimin e qeverisjes së qëndrueshmërisë.

3. Marrëdhëniet Industriale gjatë Procesit të Tranzicionit

Tranzicioni i gjelbër nuk është thjesht një transformim mjedisor apo teknologjik – ai përfaqëson një ndryshim socio-institucional. Sistemet e marrëdhënieve industriale kanë potencialin të jenë motorë kyç të një tranzicioni të drejtë, duke siguruar që ndryshimet në modelet e prodhimit të mos ndikojnë negativisht në të drejtat e punëtorëve, sigurinë në punë apo pjesëmarrjen demokratike.

Brenda projektit TURN, analiza e pesë vendeve – secila me sisteme ekonomike dhe korniza të ndryshme të marrëdhënieve industriale – tregon se si sindikatat, punëdhënësit dhe institucionet po riformësojnë rolet e tyre në kuadrin e ekonomisë qarkulluese (CE). Ky kapitull përmbledh këto gjetje duke u fokusuar në katër dimensione kyç: rolet e sindikatave, dinamikën e dialogut social, instrumentet në zhvillim dhe sfidat ndërkufitare.

3.1. Roli Krahases i Sindikatave

Sindikatat janë gjithnjë e më të vetëdijshme për pozicionin e tyre strategjik brenda tranzicionit të gjelbër, por shkalla e përfshirjes së tyre ndryshon ndjeshëm.

- Në Spanjë, sindikatat tashmë e kanë institucionalizuar veprimin mjedisor, përmes Delegatëve Mjedisorë të njohur ligjërisht, platformave të dedikuara të trajnimit dhe integritit të EQ në CBA-të sektoriale.

- Në Itali, sindikatat janë aktive si në nivel kombëtar ashtu edhe në atë rajonal, megjithëse EQ shpesh përfshihet brenda axhendave më të gjera të qëndrueshmërisë ose inovacionit. Marrëveshjet territoriale ndonjëherë trajtojnë temat e gjelbra, por mungon standardizimi.
- Në Sllovaki, Shqipëri dhe Turqi, sindikatat sapo kanë filluar të angazhohen me temat e EQ, shpesh përmes projekteve të financuara nga jashtë (p.sh. TURN), fushatave ndërgjegjëse ose pjesëmarrjes informale në iniciativa të udhëhequra nga kompanitë.

E përbashkëta është se aty ku sindikatat fuqizohen dhe mbështeten, ato mund të bëhen bashkëkrijuese të strategjive të EQ, jo thjesht vëzhguese ose zbatuese.

3.2. Dialogu Social në Nivel Kompanie dhe Sektori

Dialogu social mbi ekonominë qarkulluese merr formë kryesisht aty ku ekziston fuqi negociuese sektoriale dhe mbështetje institucionale.

- Dialogu në nivel kompanie është më i zhvilluar në firmat e mëdha dhe shumëkombëshe, veçanërisht në Spanjë dhe Itali, ku komitetet e përbashkëta ose auditimet e udhëhequra nga sindikatat vlerësojnë rreziqet dhe mundësitë që sjell ekonomia qarkulluese.
- Dialogu sektorial është më pak i strukturuar, por në rritje, sidomos në sektorë si tekstili, energjia dhe ndërtimi, ku transformimet mjedisore ndikojnë drejtpërdrejt në kushtet dhe profilin e punës.

- Në kontekste në zhvillim, si Shqipëria, Turqia dhe Sllovakia, dialogu social është shpesh joformal, jo-detyrues ose i kufizuar në shkëmbimin e informacionit, pa përfshirje të negociatave të thella.

Ekziston një mungesë e përhapur e kornizave formale që të inkorporojnë ekonominë qarkulluese brenda proceseve ekzistuese të dialogut social. Kjo kufizon mundësinë e punëtorëve për të marrë pjesë në mënyrë proaktive në formësimin e tranzicioneve të gjelbra.

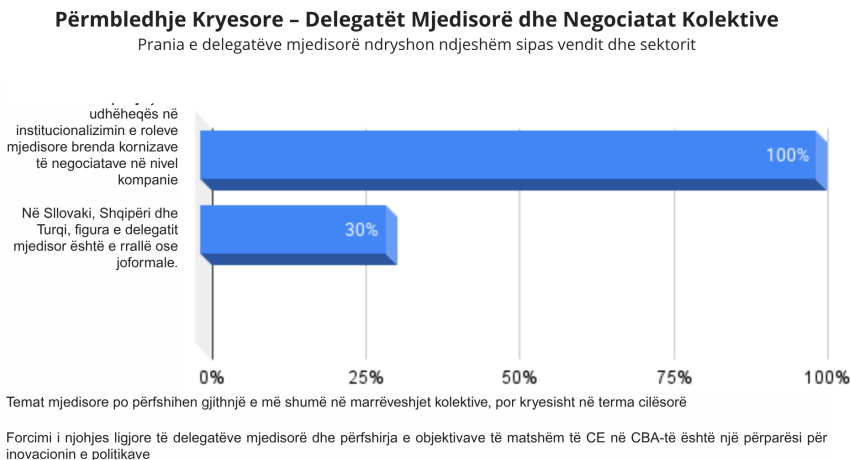
3.3. Delegatët Mjedisorë dhe Negociatat Kolektive

Figura e Delegatit të Mjedisit (DM) përfaqëson një risi kyçe në lidhjen e qëndrueshmërisë mjedisore me demokracinë industriale.

- Spanja është shembulli më i avancuar, ku DE-të njihen me ligj dhe janë të integruara në strukturat e vendit të punës, me mandate për monitorimin mjedisor dhe bashkëvendimmarrje.
- Në Itali, role të ngjashme po shfaqen në nivel kompanie, por pa njohje të unifikuar ligjore dhe pa përfshirje të qëndrueshme në marrëveshjet e negocimit kolektiv.
- Në vendet e tjera, këto role kryesisht mungojnë, megjithatë projekti TURN ka nxitur interes për zhvillimin e modeleve të tilla.

Marrëveshjet e negocimit kolektiv rrallë përfshijnë klauzola të dedikuara për ekonominë qarkulluese, përveç

rasteve kur qëndrueshmëria është një përparësi e korporatës. Në shumicën e rasteve, këto marrëveshje përqendrohen në çështje tradicionale si pagat, orët e punës dhe siguria, dhe u mungon gjuha dhe mjetet për t'u angazhuar në mënyrë sistematike në ekonominë qarkulluese.

Tab. 5 Tabela e përmbledhjeve kryesore

3.4. Sfidat dhe Zgjidhjet Ndërmjet Shteteve

Në të gjithë partneritetin TURN dalin në pah katër sfida kryesore të përbashkëta:

- Mungesa e kapacitete: Sindikatat dhe punëtorët shpesh nuk kanë trajnime dhe mjete teknike të

nevojshme për t'u angazhuar në mënyrë të thellë dhe efektive me ekonominë qarkulluese (EQ).

- Heshtja rregullatore: Ligjet kombëtare nuk e detyrojnë dialogun social lidhur me EQ-në, duke e lënë atë në vullnetin e aktorëve individualë.
- Asimetritë sektoriale: Dialogu i gjelbër është më i avancuar në sektorë të caktuar, ndërsa në të tjerët mbetet i kufizuar, pasiv ose rezistent ndaj ndryshimeve.
- Shkëputjet midis strategjive të EQ-së dhe qeverisjes së punës: Punëdhënësit shpesh e trajtojnë qëndrueshmërinë si një çështje të Përgjegjësisë Sociale të Korporatave (PSK) dhe jo si një përgjegjësi të përbashkët me punëtorët dhe sindikatat.

Për të adresuar këto boshllëqe, përvoja e TURN sugjeron disa drejtime premtuese:

- Institucionalizimi i trajnimeve për punëtorët dhe përfaqësuesit e sindikatave mbi temat e ekonomisë qarkulluese;
- Përfshirja e EQ-së në kornizat e negociatave sektoriale;
- Formalizimi i rolit të Delegatëve Mjedisorë;
- Promovimi i shkëmbimit të njohurive midis sindikatave dhe kompanive.

3.5. Roli i Këshillave Evropiane të Punës (EWC) në Tranzicionin drejt Ekonomisë Qarkulluese

Tranzicioni ekologjik dhe i qëndrueshëm i industrive evropiane kërkon gjithnjë e më shumë koordinim

ndërkufitar, qeverisje gjithëpërfshirëse dhe mekanizma pjesëmarrës që reflektojnë kompleksitetin e operacioneve të kompanive shumëkombëshe (MNC). Në këtë kuadër, Këshillat Evropiane të Punës (EWC) pozicionohen në mënyrë të veçantë si aktorë strategjikë, duke mbështetur një transformim të drejtë dhe gjithëpërfshirës të ekonomisë qarkulluese.

Korniza Ligjore dhe Rëndësia Strategjike e Këshillave Evropiane të Punës (EWC)

Të themeluara sipas Direktivës 2009/38/KE, Këshillat Evropianë të Punës (EWC) janë institucione informacioni dhe konsultimi ndërshtatërore që përfaqësojnë punëtorët në kompanitë shumëkombëshe që operojnë në vendet e BE-së dhe Zonës Ekonomike Evropiane. Ato janë krijuar për të trajtuar çështje me rëndësi strategjike që ndikojnë fuqinë punëtore përtej kufijve, duke përfshirë ristrukturimin e korporatave, ndryshimet industriale dhe, gjithnjë e më shumë, axhendat e qëndrueshmërisë.

Megjithëse brenda projektit TURN u evidentua mungesa e përvojës së drejtpërdrejtë të këtyre këshillave, në zbatimin praktik të politikave të ekonomisë qarkulluese, kjo nuk zvogëlon ambicien dhe angazhimin e kompanive shumëkombësheve me EWC të ngritura dhe funksionale. Roli i tyre potencial në qeverisjen e ekonomisë qarkulluese u konfirmua qartë përmes intervistave, konsultimeve me palët e interesuara dhe analizave të rasteve të biznesit, veçanërisht në Itali dhe Spanjë.

Angazhimi i EWC në Kompanitë e Rasteve Studimoreë

Disa nga kompanitë e analizuar në kuadër të projektit TURN — veçanërisht ato të mëdha në sektorët kimik, tekstil dhe ndërtim — kanë Këshilla Evropiane të Punës (EWC) funksionale. Megjithatë, përfshirja e tyre në vendimet lidhur me ekonominë qarkulluese ndryshon ndjeshëm. Në kontekste më të avancuara, si në Spanjë dhe Itali, këto këshilla janë konsultuar herë pas here për investime që lidhen me qëndrueshmërinë, strategjitë e menaxhimit të mbetjeve dhe proceset e inovacionit të ekonomisë qarkulluese. Në këto raste, ato kanë ndihmuar në shkëmbimin ndërshtetëror të njohurive dhe kanë mbështetur dialogun e hershëm me këshillat lokale të punës.

Megjithatë, në shumicën e rasteve:

- EWC/KEP-të kanë qenë të informuara vetëm në mënyrë të kufizuar mbi politikat e EQ-së, shpesh përmes përditësimeve të përgjithshme mbi qëndrueshmërinë;
- Nuk ka pasur trajnime të strukturuar mbi temat mjedisore ose ekonominë qarkulluese;
- Proceset e konsultimit kanë qenë të pamjaftueshme në thellësi, kohëzgjatje dhe ndikim strategjik, gjë që ka kufizuar mundësinë për një angazhim më proaktiv.

Kjo tregon se barrierat strukturore — përfshirë mbështetjen e pamjaftueshme institucionale, mungesën e ekspertizës mjedisore tek përfaqësuesit e punëtorëve

dhe transparencën e kufizuar të korporatave — vazhdojnë të pengojnë potencialin e këshillave si agjentë të tranzicionit të gjelbër.

Mundësitë dhe Funksionet Strategjike

Pavarësisht kufizimeve, EWC-të mund të luajnë një rol transformues në tranzicionin e EQ-së nëse fuqizohen siç duhet. Potenciali i tyre përfshin:

- Veprimin si mekanizma ndërshtetërore të paralajmërimit të hershëm për ristrukturimin që lidhet me inovacionin e ekonomisë qarkulluese;
- Lehtësimin e pjesëmarrjes së punëtorëve në qeverisjen mjedisore dhe raportimin e qëndrueshmërisë;
- Mbështetjen e harmonizimit të standardeve sociale në të gjitha degët kombëtare gjatë procesit të transformimit;
- Forcimin e përputhshmërisë së objektivave të klimës së korporatave me mekanizmat e mbrojtjes sociale.

Rekomandime nga Projekti TURN

Për të shfrytëzuar plotësisht potencialin e Këshillave Evropiane të Punës në tranzicionin drejt ekonomisë qarkulluese, projekti TURN rekomandon:

1. Integrimin e temave të ekonomisë qarkulluese në axhendat e EWC-ve, duke siguruar që

qëndrueshmëria të bëhet një pjesë thelbësore e dialogut social;

2. Zhvillimin e programeve të specializuara trajnimi mbi ekonominë qarkulluese, ndryshimet klimatike dhe të drejtat mjedisore për anëtarët e EWC-ve;
3. Krijimin e platformave ndërshtetërore për shkëmbimin e praktikave më të mira dhe koordinimin e strategjive midis EWC-ve;
4. Përmirësimin e bashkëpunimit midis përfaqësuesve të EWC-ve dhe strukturave sindikale kombëtare e lokale, për të kapërcyer kufizimet në njohuri dhe aftësinë për të vepruar;
5. Forcimin e kornizave politike në nivel BE-je për të integruar qartë EWC-të në strategjitë e tranzicionit të drejtë dhe qëndrueshmërisë.

Projekti TURN konfirmon se, megjithëse EWC-të janë aktualisht të nën-shfrytëzuara, ato kanë potencial të madh për t'u bërë aktorë kyç në tranzicionin drejt ekonomisë qarkulluese. Pozicioni i tyre strategjik ndërshtetëror, i kombinuar me kompetenca të mjaftueshme, mbështetje institucionale dhe njohje politike, mund të rrisë ndjeshëm legjitimitetin shoqëror, transparencën dhe drejtësinë e tranzicionit të ekonomisë qarkulluese në industritë evropiane.

4. Përfundimet dhe Mësimet e Nxjerra

Disa mësimet të rëndësishme dalin qartë nga përvoja e projektit TURN:

- Marrëdhëniet industriale nuk janë thjesht një aspekt periferik i tranzicionit drejt ekonomisë qarkulluese; kur fuqizohen dhe përfshihen, ato mund të shndërrohen në nxitës strategjikë të inovacionit, mbrojtjes së punëtorëve dhe krijimit të vlerës së përbashkët.
- Sindikatat, kur njihen dhe pasjisen me kapacitetet e nevojshme, janë në gjendje të promovojnë angazhim konkret dhe të strukturuar në çështjet e ekonomisë qarkulluese — nga rritja e ndërgjegjësimit, te negociatat kolektive, monitorimi dhe promovimi i politikave.
- Kompanitë, veçanërisht ato të mëdha dhe të orientuara drejt eksportit, po adoptojnë gjithnjë e më shumë modele të ekonomisë qarkulluese. Megjithatë, pa një lidhje të fortë me dialogun social dhe politikat e punës, këto përpjekje rrezikojnë të mbeten të pabalancuara ose të paqëndrueshme.
- Institucionet publike dhe private duhet të shkojnë përtej qasjes së projektit, duke siguruar që iniciativat e ekonomisë qarkulluese të jenë të integruara në sistemet kombëtare, mekanizmat e financimit dhe strategjitë afatgjata industriale.

TURN ka treguar gjithashtu se infrastruktura për një tranzicion të drejtë drejt ekonomisë qarkulluese ekziston, por kërkon konsolidim dhe zgjerim:

- Roli i Delegatit Mjedisor duhet të institucionalizohet në nivel kombëtar;
- Programet e trajnimit dhe ndërtimit të kapaciteteve duhet t'u bëhen të arritshme punëtorëve, përfaqësuesve të sindikatave dhe autoriteteve lokale;
- Negociatat kolektive duhet të evoluojnë duke përfshirë dimensionet mjedisore — jo si një shtesë, por si çështje thelbësore që lidhen me cilësinë e punësimit, zhvillimin e aftësive dhe ndryshimet organizative.

Po kështu, Këshillat Evropiane të Punës (EWC) duhet të njihen dhe mbështeten si aktorë kyç në tranzicionin e kompanive shumëkombëshe. TURN theksoi se si, pavarësisht potencialit të tyre për të lehtësuar dialogun ndërkufitar dhe për të parashikuar ristrukturimin mjedisor, EWC-të mbeten të pa shfrytëzuara dhe shpesh të shkëputura nga planifikimi i qëndrueshëm. Forcimi i tyre, ofrimi i trajnimeve tematike dhe integrimi i çështjeve të EWC-ve në axhendën e tyre të rregullt mund të rrisë ndjeshëm rolin e tyre si ura lidhëse midis ambicies mjedisore dhe dialogut social në shkallë evropiane.

Nga Italia në Shqipëri, dhe nga Spanja në Turqi, projekti TURN ka zbuluar si dallimit në rrugët kombëtare, ashtu edhe përputhshmërinë në nevojat strukturore: koordinim, përfshirje dhe vazhdimësi. Ekonomia

qarkulluese do të përmbushë premtimet e saj vetëm nëse është e rrënjosur në pjesëmarrjen demokratike dhe përgjegjësinë e përbashkët — parime që përfaqësojnë më të mirën e modelit social evropian.

Ndërsa Bashkimi Evropian ecën përpara me objektivat e Marrëveshjes së Gjelbër dhe politikave të qëndrueshmërisë industriale, gjetjet e projektit TURN ofrojnë një kontribut aktual dhe të bazuar në prova. Ato kërkojnë politika që lidhin ambicien mjedisore me drejtësinë sociale, si dhe promovojnë bashkëpunimin ndërshtetëror që mundëson shkëmbimin e njohurive dhe inovacionin në të gjithë sistemin.

Trashëgimia e TURN qëndron në urat që ka ndërtuar — midis shteteve, sektorëve dhe, më e rëndësishmja, midis tranzicionit ekologjik dhe botës së punës. Këto ura nuk janë thjesht simbolike; ato janë praktike, të domosdoshme dhe të gatshme për t'u përshkuar.

TURN – Adresimi i marrëdhënieve industriale drejt ekonomisë qarkulluese në sektorët e metaleve, kimikateve, tekstilit, energjisë dhe ndërtimit.

Projekti, në vijim të direktivave bazuar në Marrëveshjen e Gjelbër Europiane të Komisionit European dhe programin e Objektivave të Zhvillimit të Qëndrueshëm të Kombeve të Bashkuara, synon të trajtojë në mënyrë specifike temën e Tranzicionit të Ndërmarrjeve drejt Ekonomisë Qarkulluese, ku konceptet e ripërdorimit dhe menaxhimit të qëndrueshëm të mbetjeve, bëhen parimet kyçe mbi të cilat dialogu social duhet dhe mund të funksionojë. Një ndërhyrje që duhet të jetë zëdhënëse për të gjitha ndryshimet që po ndodhin, të përfshira në proceset e prodhimit, ndryshimet organizative dhe gjithçka që ndikon jo vetëm në mjedisin përreth, por mbi të gjitha tek punëtorët dhe kushtet e punës